

ONDERSTEUNING VOOR EVANGELIE-
VERKONDIGING AAN HET JOODSE VOLK

KERK EN ISRAËL

ONTWERP VOOR EEN GEREFORMEERDE VISIE

ROMEINEN 11 VS 24: Immers als u, die van nature een tak van de wilde olijfboom bent, tegen de natuur in op de edele olijfboom bent geënt, hoeveel eerder zullen zij, die er van nature bijhoren, op die boom worden geënt.

Onze positie en roeping in de verhouding tot Israël*.

Missiestatement van Yachad

1. Heel de geschiedenis van onze redding dringt ons tot een levend besef van 'de roots' van de christelijke kerk en tot christelijke betrokkenheid bij Israël, het oude volk van God. Beide willen wij bevorderen.
2. Wij erkennen eerbiedig het welbehagen van onze God om redding en toekomst voor heel zijn wereld voort te brengen uit de Joden. Door zijn roeping en verkiezing heeft de HEER dit volk hoog bevoorrecht. Niet omdat het zich daarvoor bijzonder zou hebben gekwalificeerd, maar enkel omdat Hij zijn onverdiende barmhartige liefde wilde bewijzen en zijn trouw aan hun stamvaders.
3. Om zijn roeping en verkiezing te bekrachtigen, sloot de HEER met die stamvaders en met het volk Israël de innige relatie van het verbond. Onverdiend en onvoorwaardelijk gaf Hij daarin zijn beloften. Het delen in de vervulling van die beloften verbond Hij ondubbelzinnig aan gehoorzaamheid en geloof. Dat gold en blijft gelden. Voor Joden en voor niet-Joden.
4. Met de roeping van Abraham en de verkiezing van zijn nageslacht, heeft God vanaf het begin redding en zegen voor alle volken op het oog gehad. Ieder die gelooft, geldt voor de HEER als nakomeling van Abraham en als volwaardig mede-erfgenaar van de beloften.
5. Naar het getuigenis van Christus en zijn apostelen is er maar één volk van God. Dat volk trok uit Egypte en door de Rietzee. Het stond bij de Sinaï en erfde het land Kanaän. Het ging eeuwen later in ballingschap. Dat volk keerde in zijn rest weer en staat sinds de eerste komst van de Messias onder diens leiding.
6. Bij dat volk zijn en worden (nog steeds!) de gelovigen 'uit de volken' ingelijfd als volwaardige huisgenoten van God en burgers van zijn rijk. Niet door Jood te worden maar door het geloof in de Messias. 'Geënt op de edele olijf'. In overeenstemming met heel het O.T. Déze verbondenheid is fundamenteel en onopgeefbaar.
7. Wij bestrijden daarom de ernstige misvatting dat de christelijke kerk een 'gemeente (van uitsluitend gelovigen) uit de (niet-joodse) volken' is of dat zij in de plaats zou zijn gekomen van het Joodse volk. En ook dat Gods ontferming niet meer zou uitgaan naar zijn oude volk om het te laten delen in de redding door zijn Messias. Juist Paulus, de apostel van de Messias voor 'de volken', motiveert ons tot gebed en tot jaloersmakende, wervende liefde voor dit volk. Daaraan willen wij dienstbaar zijn..
8. Bij alle vragen rond de positie van het Joodse volk, Israël, in deze tijd, is voor ons beslissend dat alle beloften van God in Jezus Christus hun vervulling (zullen) ontvangen, en dat je daar alleen in zijn gemeenschap in deelt. Dat geldt zowel voor het beloofde volk als voor het beloofde land en voor 'de blijvende stad' waar Abraham naar uitzag. Het heeft ingrijpende en zelfs rampzalige consequenties, wanneer je dat t.a.v. een van deze beloften loslaat. Ook hier verwerpen wij elke scheiding tussen de Joodse gelovigen en de gelovigen 'uit de volken'.
9. Het is ongegrond een eerste, voorlopige, wederkomst van Christus te verwachten, waarbij een veronderstelde 'gemeente-it-de-volken', als was zij een tijdelijke 'tussenvorm', zou worden 'opgenomen' van de aarde en waarbij Christus als koning zou regeren vanuit het aardse Jeruzalem, temidden van zijn eigenlijke volk (Israël). Dat is een ernstige vertekening van het n.t.-ische beeld van de ongedeelde gemeente en van het christelijke toekomstperspectief.
10. Het N.T. leert ons als gelovigen, Joden en niet-Joden, vóór alles Gods grote daden in Jezus Christus te vieren en daaruit te leven. Dat laat voor Joodse gelovigen zinvolle ruimte voor besnijdenis, sabbat en andere Joodse feesten – mits in dat perspectief en niet als een wet die nog steeds van kracht zou zijn. Het samen optrekken binnen de nieuwe gemeenschap in Christus mag er niet door worden belemmerd.

Bewogen door de barmhartigheid van God, die Hij ons heeft bewezen in zijn geliefde Zoon, de Messias uit Israël, willen wij ons met bovenstaande overtuiging vooral inzetten voor

- (I) het bevorderen van een levend besef van het geheim dat in Ef 2 en 3 en in Rom 11 met verwondering wordt benoemd en dat ook in onze dagen verwachting wekt. Onder de zegen van de HEER zal daardoor ook het draagvlak worden versterkt en verbreed voor
- (II) het leggen en onderhouden van contacten en het bieden van ondersteuning tot bevordering van het getuigenis van Jezus, de Messias van Israël, onder zijn eigen volksgenoten.

Wij doen dit gesteund door de classis Ommen. Met name via reeds bestaande goede relaties in de staat Israël. Maar wij weten ons ook 'schuldenaars' van onze Joodse naasten die dichterbij ons leven. Zo willen wij in onze verhouding tot Israël - met alle fijngevoeligheid en met gepaste vrijmoedigheid in de Heer – gaan in het spoor van Christus en zijn apostelen. Delend in hun diepe verdriet om de vele volksgenoten die het doel van 'de wet' (thora) missen, en in hun verwachtingsvolle gebed en inspanning voor hun redding.

* Met 'Israël' wordt hier niet de huidige (seculiere) staat aangeduid, maar het Joodse volk - zoals op bijna alle plaatsen in het N.T. Ook heeft die naam hier geen geestelijke meerwaarde.

Inhoudsopgave

	Woord vooraf	3
1.	Israël en Jood	4
2.	Achtergebleven gebied	4
3.	Verkiezing	5
4.	Verwerping	6
5.	Verbond	7
6.	Landbelofte	9
7.	Vervanging	13
8.	Jezus en Israël	14
9.	Handelingen	15
10.	Joden en heidenen	15
11.	Paulus' houding ten opzichte van het Joodse volk	16
12.	Romeinen 9-11	17
13.	Openbaring en chiliasme	18
14.	Oudtestamentische rituelen	20
15.	Christus heeft de wet vervuld	21
16.	Schaduwen die voorbijgaan	23
17.	Besnijdenis	24
18.	Doop en besnijdenis	26
19.	Feesten	27
20.	Sabbat	29
21.	Oudtestamentische rituelen – een terugblik	30
22.	De betekenis van het Joodse volk voor de kerk	31
23.	Conclusies	31
	Literatuur	33

Woord vooraf.

Deze visie is tot stand gekomen doordat er binnen de gereformeerde kerken vrijgemaakt geen heldere positiebepaling is ten aanzien van Israël cq het Joodse volk en we dit wel nodig hebben om ons werk uit te kunnen voeren.

Deze visie op “Israël en de kerk” kan geen afgerond geheel zijn. We geven het dus ook als titel: ontwerp voor een gereformeerde visie. De vraag is of we er ooit wel helemaal uit kunnen komen. We denken dat er altijd nog wel vragen zullen overblijven. De apostel Paulus spreekt over een goddelijk geheim, en van een geheim worden alle details vaak niet bekend. We kunnen in deze studie niet alle teksten die te maken hebben met dit onderwerp becommentariëren. We hebben ons wat de literatuur betreft voornamelijk beperkt tot recentere Nederlandse publicaties.

We benadrukken dat er dus wel publicaties zijn geweest over dit onderwerp als die van ds R.Th. de Boer, een van de oprichters van Stevaj, Israël niet te vergeten (1988), we zijn de eersten niet maar het thema stellen we nu officieel aan de orde!

Het werk dat we doen is ondersteuning van evangelieverkondiging aan het Joodse volk.

Die ondersteuning geven we aan twee kanten.

Aan de ene kant ondersteunen we Messiasbelijdende Joden die hun volksgenoten het evangelie vertellen. Aan de andere kant hebben de gelovigen uit de volken de taak om het Joodse volk jaloers te maken en ondersteunen we in de bewustwording daarvan.

De visie die we nu presenteren heeft ook dus als doel om alle leden van de GKv bewust te maken van het feit dat het belangrijk is het Joodse volk niet te vergeten en dat de kerk, dus ook de GKv een taak heeft t.a.v. het volk van onze God.

Sinds 1986 heeft de Stichting Stevaj dat besef doelbewust en kerkverband-breed willen bevorderen. Ook streefde zij ernaar die taak onder te brengen bij de kerken. Met bescheiden succes. In 1996 maakte de Generale Synode van Berkel een officieel begin met het erkennen van de roeping tot christelijke betrokkenheid bij het Joodse volk. Aan de GKv van Ommen, die zich daarvoor aanbood, werd gevraagd om - namens de kerken - contacten te leggen en te onderhouden met Messiasbelijdende gemeenten in Israël en de verkondiging van het evangelie aan het Joodse volk te bevorderen. Daarvoor werd in Ommen de BatTsionCie (BTC) benoemd en de steun gevraagd van de kerken in de classis Ommen.

De studie is 2008 geschreven in opdracht van de Bat Tsion Commissie door ds. H.J. Siegers (predikant te Ommen-West) en ds. E.J. Oostland (predikant te Ommen-Noord). Zij blijven ook verantwoordelijk voor wat hier gepresenteerd wordt.

Door de samenvoeging van de stichting STEVAJ en de Bat Sion Commissie in juni 2009 is Yachad ontstaan. Over deze organisatie kunt u op onze site www.yachad.nl meer te weten komen. Deze visie is integraal overgenomen door Yachad.

Heeft u vragen over de visie dan graag een berichtje naar info@yachad.nl.

Ds. E.J. Oostland

Ds. H.J. Siegers.

Motto: Ik wens en bid uit de grond van mijn hart dat ze zullen worden gered... (Rom. 10:1)

1. Israël en Jood.

Nadenken over de visie op 'kerk en Israël' houdt in dat we eerst moeten aangeven waar we het over hebben. Waar praten we over als we het over Israël hebben? Gaat het dan over het Israël van het Oude Testament, of over de huidige staat Israël? De term willen we eerst afbakenen.

In het OT is Israël het volk van God. Het is door God uitgekozen uit alle andere volkeren van de wereld.

Uitgekozen om als volk een bijzondere positie te geven en uit dit volk zal de Messias geboren worden. De naam Israël komt het eerst voor als God die naam aan Jakob geeft.¹ En al spoedig gaat die naam van Jakob de geschiedenis in als de naam van Jakobs (en daarmee van Abrahams) nakomelingen. Reeds in Gen. 34:7 worden de zonen van Jakob Israëlieten genoemd. De naam Israël werd gemakkelijk de naam voor het volk omdat al de nakomelingen van Jakob bij het verbondsgeslacht werden geteld. Daarom moeten wij die naam Israël serieus nemen. Die naam blijft permanent herinneren aan de afstamming van Jakob (en Abraham) en aan de belofte en zegen die God aan heel Jakobs geslacht deed toekomen.

Joden is de meeste gebruikelijke naam in het NT. Maar deze naam komt ook al in het OT voor.² De Joden zijn de burgers van Israël en is te vergelijken met de naam Israëlieten in het OT. De naam Israël is ook (overal) in het Nieuwe Testament de naam voor het volk van de Joden. Het is dus het 'Israël naar het vlees'.³

In deze studie spreken we door elkaar over Israël, het Joodse volk en de Joden. Aan de naam Israël is best een bezwaar aan te wijzen omdat het gemakkelijk verward kan worden met de huidige staat Israël. Maar als we in het onderstaande deze staat bedoelen (met de huidige regeringsleider Olmert) dan schrijven we de 'staat Israël'.⁴ We geven de naam Israël geen meerwaarde boven de naam het Joodse volk.⁵ We schrijven wel Joden en Joodse volk met hoofdletter, omdat het om een levensbeschouwelijke aanduiding gaat.⁶

2. Achtergebleven gebied.

Niet alleen bij ons in de GKv is het nadenken over Israël achtergebleven vergeleken bij andere theologische onderwerpen. In het algemeen wordt door velen gesteld dat Israël onderbelicht is in de dogmatiek. Graafland verbaast zich erover dat in art. 25 NGB Israël niet wordt genoemd en hij overweegt of dit artikel op dit punt niet een aanvulling behoeft.⁷ Een feit is dat in geen enkel reformatorisch belijdenisgeschrift over Israël wordt gesproken.⁸ Maar voor de dogmatiek geldt ook dat er weinig over Israël wordt gesproken, volgens A. van de Beek.⁹ En M. van Campen verzucht dat Israël eeuwenlang min of meer buiten de mainstream van de gereformeerde theologiebeoefening heeft gelegen.¹⁰ Het lijkt ons te sterk gezegd in de *Handreiking voor een theologische bezinning* in de Hervormde kerk, 1970: "Als de kerk vergeet dat het joodse volk dankzij Gods trouw in zijn eigenheid als uitverkoren volk bewaard blijft,

1 Gen. 32:29.

2 Na de ballingschap, verg. Neh. 1:2.

3 Over de benamingen schrijft uitgebreid S. Schoon, *Onopgeefbaar verbonden*, 11vv. Zie ook B. Reitsma, *Wie is onze God?*, pag. 126 en 177.

4 Als gesproken wordt over de staat Israël en over Israëli, moet beseft worden dat het niet alleen om Joden gaat. Er zijn ook Arabische staatsburgers van Israël.

5 In het rapport van de Hervormde Kerk, *Israël en de kerk*, 1960, wordt geschreven: 'wanneer wij spreken over de diepere bedoelingen van God met het oude volk, dan noemen wij het bij voorkeur 'Israël', terwijl wij als algemene benaming de voorkeur geven aan de term 'het joodse volk', pag. 5.

6 Zie Van de Beek, a.w., pag. 7, noot 1. J. Hoek sluit zich hierbij aan, *Hoop op God. Eschatologische verwachting*, pag. 46, noot 11.

7 C. Graafland, *Het vaste Verbond*, pag. 12, en zie ook pag. 120, waar hij nog breder stelt dat er ruimschoots aanleiding bestaat om wat onze NGB er over zegt en niet zegt opnieuw te bezien.

8 Graafland, a.w., pag. 148. Zie ook C.A. Tukker, *Bronnen bij de belijdenis, deel 2*, pag. 372.

9 Van de Beek, a.w., pag. 13 en hij vindt het ook nodig dat dit verandert, pag. 16v.

10 In *Ten geleide – Hernieuwde bezinning op een oude Handreiking*, in: M. van Campen en G.C. den Hertog (red.), *Israël, volk, land en staat. Terugblik en perspectief*, pag. 7. Een zelfde waarneming doet J. Hoek, *Zien we heil in de geschiedenis? Het theologisch probleem van de geschiedenis in de Handreiking*, in de hierboven genoemde bundel pag. 186.

stelt zij haar eigen bestaan op het spel”¹¹ en ook lijkt ons de uitspraak: “dat de kerk niets over zichzelf kan te berde brengen zonder allereerst over haar diepe en wezenlijke verbondenheid met Israël te spreken”,¹² te boud gesproken. Maar wel lijkt het ons dat, als we over de kerk spreken, we op zoek moeten gaan naar de ‘oorsprong van de kerk’ en die ligt in het volk van God, genaamd Israël. Dit is dan ook een zaak die in onze kerken benadrukt moet worden. We zullen de kerken steeds onder ogen moeten brengen dat Israël een belangrijke factor is in het handelen van God met de wereld. En dat we niet zonder schade voor ons zicht op de kerk Israël negeren.¹³

3. Verkiezing.

Israël neemt een speciale plaats in de wereld en kerkgeschiedenis. Het is een volk dat God zelf uitkoos. Hij heeft het een aparte plaats gegeven in de volkerenwereld. Dit uitverkiezen is een andere handeling van God dan wanneer we in de gereformeerde dogmatiek spreken over de uitverkiezing van de gelovigen.¹⁴ In de Dordtse Leerregels belijden we deze uitverkiezing (predestinatie) tot behoud. Dit is Gods daad waardoor mensen tot geloof komen en behouden worden. Maar niet ieder woord verkiezing betekent in de Bijbel hetzelfde. Je moet de vraag dan stellen: waartoe heeft God hier verkozen?¹⁵ Niet iedere verkiezing is tot geloof en behoud. God verkiest bijvoorbeeld een stad, personen (de koning en priesters) en een volk. Als God zegt dat Hij Israël heeft uitgekozen is dat niet in de eerste plaats tot ieders persoonlijk behoud, maar omdat Hij een speciale weg met haar wil gaan. Dan is verkiezen: een aparte plaats gegeven, uit de rij halen met het oog op een bepaald doel. “Wie verkiest geeft een aparte bestemming, waartoe de verkozene onderscheiden wordt van het andere (de anderen) die deze bestemming niet ontvangen”.¹⁶ “God verkiest zijn volk tot een leven in zijn dienst en in zijn gemeenschap”.¹⁷ Dan betekent de uitverkiezing van Israël dus niet dat heel Israël behouden zal worden, of dat iedere Jood persoonlijk tot geloof komt.

Een belangrijke tekst over de uitverkiezing van Israël is Deut. 7:6-8.¹⁸ God kiest dit volk uit, niet omdat het in zichzelf redenen heeft om uitgekozen te worden – integendeel, het is een geringer volk dan andere volken – maar omdat God het lief heeft. Van deze liefde legt God geen rekenschap af. Dat is Gods geheim (welbehagen). En Hij geeft nog een tweede reden: omdat Hij zijn belofte gedaan aan de stamvaders (Abraham, Isaak en Jakob), gaat vervullen. Aan hen heeft Hij beloofd dat ze veel nakomelingen zouden krijgen (dat is het volk Israël) en dat dit volk een eigen land zou krijgen. In de keuze voor Israël grijpt God dus terug op zijn eigen belofte.¹⁹ Deze beide redenen noemt Paulus ook.²⁰ Door deze keuze wordt Israël zijn ‘kostbaar bezit’. Het is duidelijk dat het Gods handelen is waardoor Israël die speciale positie krijgt. Door de verkiezing wordt het Gods volk. In dit begrip ‘volk van God’ ligt opgesloten dat het volk in een bijzondere verhouding tot God staat.²¹ God heeft zijn zinnen op haar gezet om het te bewaren als een kostbare schat.²² Achter de verkiezing staat dus geen menselijke activiteit,²³ maar God die roept.²⁴

11 De tekst van *Israël, volk, land en staat. Handreiking voor een theologische bezinning* is te vinden in de in noot 12 vermelde uitgave, pag. 53-78. Het vermelde citaat staat op pag. 70. De in de noot 12 vermelde studie geeft een breed overzicht van de ontwikkeling van de visie op Israël in de Hervormde Kerk na 1948. Verder kan verwezen worden naar G.J. van Klinken, *Opvattingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland over het Jodendom 1869-1970*, pag. 456-462. Zie voor de ontwikkeling van de visie in de GKN na 1948, ditzelfde werk, met name pag. 569-612 en 613-623. Voor het project Nes Ammim, zie dit werk, pag. 552-568.

12 W. Balke, *Israël als teken der tijden*, in W. van 't Spijker (e.a. red.), *Eschatologie*, pag. 547.

13 H.J. Siegers, *We zwijgen wat over Israël*, in: *De Reformatie*, jrg. 77, num. 48 (28 september 2002).

14 R. TH. de Boer, *Israël niet te vergeten*, pag. 41.

15 J.R. Wiskerke, *Geroepen volk*, pag. 39.

16 Wiskerke, a.w., pag. 30.

17 J. van Genderen in J. van Genderen en W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, pag. 202.

18 We gaan in deze studie niet op meer teksten over de verkiezing van Israël in. Voor andere teksten zie G.C. Berkouwer, *De Wederkomst van Christus II*, pag. 116.

19 J.R. Wiskerke, *Volk van Gods keuze*, pag. 67.

20 Rom. 11:26.

21 Van Genderen, a.w., pag. 616.

22 Wiskerke, a.w., pag. 41.

23 Berkouwer, a.w., pag. 116.

24 Zie ook Rom. 9:12.

Maar van belang is om meteen als we over de verkiezing van Israël spreken ons te realiseren dat God de wereld op het oog heeft. God wilde de wereld redden en daarom is Israël verkoren. Het apart zetten van Israël houdt dus niet in dat God alleen zijn heil aan dit volk zou willen geven. Maar deze verkiezing dient allereerst om Israël apart te zetten om zo uit dit volk de Messias geboren te laten worden die in het bepaalde beloofde land zal leven en sterven. Israël heeft Gods woorden ontvangen. Daarin is Israël bevoorrecht boven alle andere volken. Maar al die andere volken heeft God wel in zijn plan opgenomen. De roeping van Abram bewijst dit al meteen.²⁵ God zegt: Ik zet jou apart (verkiezing), Ik beloof je veel (verbond), maar zo wordt uiteindelijk de wereld gezegend.²⁶ Deze belofte voor de wereld herhaalt God aan Isaak.²⁷ In die verkiezing en roeping van Israël blijft het God om de volken gaan.²⁸ Maar nog voor deze roeping is dit al duidelijk. God begint immers niet met Israël, Hij begint met de wereld, de schepping van de aarde en de mensen²⁹ en de zogenaamde ‘moederbelofte’³⁰ is ook niet speciaal aan Israël gericht maar voor de wereld.³¹ De kerk is er dan ook niet pas sinds Abram geroepen en Israël uitverkoren werd, maar vanaf Genesis.³² De indruk kan bij het lezen van het OT ontstaan dat God het voorrecht dat mensen zijn volk mogen zijn alleen exclusief aan Israël toebedacht heeft. Maar bij de profeten komen ook andere volken in het vizier.³³

4. Verwerping.

Betekent deze uitverkiezing dat God tegen Israël zegt: wat je ook doet, je blijft altijd mijn uitverkoren volk? Is die keuze onvoorwaardelijk? Dan is het toch opvallend dat God aan de ene kant zeker zegt dat Hij niet op zijn keuze terugkomen zal. Als Hij iemand roept maakt Hij dit niet ongedaan.³⁴ Hij zal zijn volk niet verwerpen.³⁵ Maar aan de andere kant lezen we ook: Ik verwerp het volk,³⁶ Ik verwerp de uitverkoren stad Jeruzalem en de tempel.³⁷ Dit verwerpen heeft duidelijk het karakter van het gericht, het oordeel van God.³⁸ En is Gods reactie op het handelen van Israël. God koos zijn volk – dit is puur genade – maar Israël verwerpt ondankbaar zijn God en daarom verwerpt God zijn volk.³⁹ Er is dus een markant verschil op te merken tussen verkiezing en verwerping van Israël. De verkiezing is alleen Gods werk en vraagt dan van Israël om een reactie die past bij dit liefdewijs van God. De verkiezing brengt verplichtingen met zich mee waar het volk aan moet voldoen.⁴⁰ Verwerping is gevolg van ontrouw van het volk. Het volk dat niet beantwoordt aan zijn speciale plaats.⁴¹ Verwerpen is dat iemand na onderzoek ongeschikt verklaard wordt voor het doel dat men op het oog heeft. Het is dus het tegenovergestelde van verkiezen.⁴² Zo wordt koning Saul verworpen. En Israël ook. En de reden is dat ze Gods verbond hebben verbroken.⁴³ Want God had gezegd: Als u naar mijn woorden luistert zul je mijn kostbaar bezit zijn.⁴⁴ En dat kostbaar bezit was Israël door de verkiezing geworden.⁴⁵ Dus Israël heeft het aan zichzelf te wijten dat het verworpen wordt.

25 Gen. 12:1-3.

26 De NBV vertaalt helaas Gen. 12:3 (en Gen. 26:4) reflexief, als een wens, maar beter is: door u (met u) zullen gezegend worden alle geslachten van de aarde, zo de NBG-51. Abram is het middel dat God gebruikt om alle geslachten op aarde te zegenen en dit wordt vervuld door de komst van de Messias, uit het Joodse volk, maar voor de wereld bestemd – Gal. 3:14.

27 Gen. 26:4.

28 Graafland, *a.w.*, pag. 129. Reitsma schrijft: de particulariteit is er met het oog op de universaliteit, *a.w.*, pag. 165.

29 Graafland, *a.w.*, pag. 129; Hoek, *a.w.*, pag. 80.

30 Gen. 3:15.

31 H. de Jong, noemt het een zandloper, *Van Oud naar Nieuw*, pag. 44. God roept Abram om de verdwaalde mensheid thuis te brengen, maar Israël laat verstek gaan en zo loopt het uit op Christus (pag. 41). In Hem komen de twee lijnen samen, gaan door Hem heen en zoeken in het NT weer de hele mensheid (pag. 44).

32 Balke, *a.w.*, pag. 549. Zie ook Heid. Cat. antw. 54.

33 Ruth 1:16, Jes. 11:10, 45:23, 49:6, Zach. 2:15.

34 Rom. 11:29.

35 Jer. 31:37, Jer. 33:25,26.

36 Jer. 6:30, Hos. 9:17.

37 2 Kon. 23:27.

38 J.R. Wiskerke, *Volk van Gods keuze*, pag. 103.

39 Wiskerke, *a.w.*, pag. 105.

40 Van Genderen, *a.w.*, pag. 203.

41 Wiskerke, *a.w.*, pag. 105.

42 Wiskerke, *a.w.*, pag. 101.

43 2 Kon. 17:20.

44 Ex. 19:5 en Jer. 7:23.

45 Deut. 7:6.

Maar is dan Gods verkiezing ongedaan gemaakt? Loopt Gods plan met Israël op een fiasco uit? Nee, want God gaat dan toch na de verwerping, het gericht dat voltrokken wordt in de ballingschap, weer verder met dit volk. De verwerping is niet totaal. We lezen de opmerkelijke woorden dat God zijn volk opnieuw verkiezen zal.⁴⁶ Is hier dan sprake van een tweede verkiezing, waarbij de eerste vervallen is (door deze verwerping)? Probeert God het opnieuw met dit volk? Of is het de voortgang van de (eerste) verkiezing. Wij denken dat je moet zeggen dat het Gods voortgang in de verkiezing is.⁴⁷ Want Hij is toch trouw aan zijn keuze! Hij continueert de verkiezing, na de voltrokken straf (verwerping). Want God geeft zijn liefdekeus voor Abrahams nakomelingen niet op. “Die liefdekeus hield stand en daarom juist koos Hij opnieuw en metterdaad (vgl. Deut 4:30)”.⁴⁸ Daarom blijft God ook in de ellende waarin het volk terecht is gekomen door eigen schuld (verwerping) zeggen: Ik heb je gekozen en niet afgewezen.⁴⁹ We kunnen uit dit alles alleen maar de conclusie trekken dat God van zijn kant aan de roeping vasthoudt. Maar dan moeten we ons ook realiseren dat het uiteindelijk om een rest gaat van het hele volk. Een rest blijft over (denk aan de naam van de zoon van Jesaja: Sear Jasub (‘een rest keert weer’). Het is de rest die uit de ballingschap terugkeert.⁵⁰ Het zijn de ‘overlevenden’,⁵¹ zij die ‘overgebleven’ zijn,⁵² wat van Israël over is.⁵³ En die rest geldt voor het geheel, pars pro toto.⁵⁴ Met hen gaat God verder met name wat de komst van Christus betreft. Die rest wordt aangesproken als Israël⁵⁵ – ‘vanaf het begin tot nu toe gaat het om dezelfde liefde, zegt God, de rest is het huis van Jakob’.⁵⁶ De woorden van de HEER komen tot Israël bij monde van Maleachi.⁵⁷ Deze HEER is ‘de God van Israël’.⁵⁸ J. Kamphuis wijst erop dat dit uit de ballingschap teruggekeerde volk de profetie aan het slot van het OT ziet in eenheid met ‘heel Israël’ dat bij Horeb de wet ontving.⁵⁹ Israël hoeft dan dus niet het hele (kwantitatief) volk te zijn. De rest vertegenwoordigt het hele volk,⁶⁰ zonder dat daarmee gezegd is dat de ‘achtergeblevenen’ in de ballingschap afgeschreven zijn.⁶¹ Met hen gaat God verder. Het lijkt op het eerste gezicht een reductie van het volk te zijn, maar in feite is het een concentratie.⁶² Zonder nu vooruit te kunnen lopen op wat we vanuit het NT zullen vinden, kunnen we alvast wel zeggen dat wat we hier gevonden hebben consequenties kan hebben voor het spreken van Paulus over ‘heel Israël’.⁶³

5. Verbond.

Door de uitverkiezing van Israël is er een innige relatie ontstaan tussen God en dit volk. God noemt haar ook: mijn volk, en Israël mag zeggen: mijn God. Israël is zijn kostbaar bezit. En aan haar geeft God beloften en vraagt Hij om daden van trouw. Belofte en eis. Er is een verbondsbetrekking. We kunnen het zo zeggen dat God koos en een verbond sloot. Te wijzen is op Exodus 19, waar staat dat als Israël zich aan het verbond met God houdt ze een kostbaar bezit van Hem zal zijn.⁶⁴ De verkiezing moet zich vertalen in leven in Gods belofte. De samenhang tussen verkiezing en verbond staat op meerdere plaatsen. Deut. 7:7 wijst op de verkiezing en vers 9 gaat over

46 Jes. 14:1, Zach. 1:17, verg. Jer. 12:15.

47 Zo doet De Boer ook, *a.w.*, pag. 48.

48 Wiskerke, *a.w.*, pag. 112. Ik heb bezwaar tegen het woord ‘metterdaad’, omdat het kan lijken dat de ‘eerste’ verkiezing niet metterdaad zou zijn. Ik meen dat deze voortgaande verkiezing net zo ‘metterdaad’ is als de reeds gedane keuze van God voor zijn volk.

49 Jes. 41:8,9.

50 Jes. 10:21,22.

51 Jes. 10:20, Jes. 11:16.

52 Jer. 31:7, Amos 5:15.

53 Micha 2:12.

54 Reitsma, *a.w.*, pag. 137 (zie ook daar noot 25), en 160 (noot 78).

55 Jes. 11:16, Jes 46:3,4.

56 Tj. Boersma schrijft over die rest die staat voor het geheel: “We lezen dat ‘geheel Israël’ woonde in zijn steden (Ezra 2:70, Neh. 7:72), en dat Ezra geheel Israël deed zweren (Ezra 10:5) en dat ‘geheel Israël’ zorgde voor de wettelijke bijdragen voor de eredienst (Neh. 12:47). Het is maar een schamel groepje daar in Jeruzalem. Maar toch is hier geheel Israël. Hier zijn de twaalf stammen van Israël”, *Jeruzalem vandaag*, pag. 13. Ik deel zijn conclusie, maar ik vind deze verwijzingen niet sterk, omdat het in Ezra en Nehemia ook best kan betekenen dat het daar aanwezige Israël in zijn geheel woonde, zwoer en bijdragen gaf.

57 Mal. 1:1.

58 Mal. 2:16.

59 J. Kamphuis, *Kerk en Israël*, in: *Begrensde Ruimte*, pag. 255. De tekst waar dit staat is Mal. 3:22 (NBG-51: 4:4).

60 Berkouwer, *a.w.*, pag. 136.

61 Zie bijv. Hand. 2:9-11, waar ook juist de Joden uit de diaspora worden aangesproken.

62 Graafland, *a.w.*, pag. 132.

63 Rom. 1:26. Zie Wiskerke, *a.w.*, pag. 121, die ook verwijst naar H. Bavinck (zie zijn *Gereformeerde Dogmatiek*, IV, 4^e dr, pag. 649vv).

64 Ex. 19:5.

Gods beloften. En Ps. 89:4 zegt dat God met zijn uitverkorene een verbond heeft gesloten.⁶⁵ Zo zijn er meer te noemen.⁶⁶

Zowel de verkiezing als het verbond gaan van God uit. Het verschil is dat bij de verkiezing het volk passief is te noemen. Bij het verbond wordt activiteit van het volk gevraagd.⁶⁷ Bij verkiezing ligt het accent op het voorrecht dat het van God ontvangt en bij verbond op de omgang met God.⁶⁸

In dit verbond geeft God veel beloften aan het volk. Te beginnen al aan Abram. Hij belooft hem (veel) nakomelingen, een volk dus, en een land, en zegen en koningen die uit hem voortkomen.⁶⁹ En die belofte wordt herhaald aan Isaak en Jakob.⁷⁰ En zo ontvangt Israël die beloften.⁷¹ Deze beloften worden door God altijd onvoorwaardelijk gegeven.⁷² Maar Hij verbindt aan de vervulling ervan de voorwaarde van geloof. Tussen de toezegging van de belofte en het ontvangen van het beloofde staat geloof als menselijke activiteit.⁷³ Dus Israël is wel erfgenaam, maar de erfenis wordt gegeven als er op Gods Woord wordt vertrouwd.⁷⁴

Nu zou hier tegen in kunnen worden gebracht dat Gods verbond eeuwig wordt genoemd. M.a.w. wat het volk ook doet, de vervulling van de belofte zullen ze altijd ontvangen. Afgezien van wat hierboven al opmerkt is over verwerpen, als gevolg van de ontrouw van Israël, moeten we het begrip eeuwige belofte niet afzetten tegen voorwaardelijke belofte. Eeuwig heeft vaak de kleur van langdurig.⁷⁵ Of generaties lang. Zo wordt over 'eeuwige instellingen' gesproken. Een buitenlandse slaaf mag 'voor altijd' je bezit zijn.⁷⁶ De weilanden van de Levieten zijn hun onvervreembaar (in de betekenis van altijddurend) bezit.⁷⁷ Er is sprake van een altijddurend priesterschap in Israël.⁷⁸ Altijddurend is de verplichting om een deel van het vredeoffer aan de priesters te geven.⁷⁹ De besnijdenis heet een bepaling die 'voorgoed' geldt.⁸⁰ Ook het geven van de toonbroden geldt als een verbond voor altijd.⁸¹ Heuvels kunnen eeuwig genoemd worden⁸² en ruïnes ook.⁸³ Dit gebruik van woorden als voorgoed, altijd, eeuwig of altoos,⁸⁴ geeft niet aan dat het altijd eeuwig is, in de betekenis van een periode zonder einde.⁸⁵ Aan bepaalde zaken is wel een einde gekomen. Dus als het gaat over een eeuwige belofte van land, gedaan aan Israël, of dat de Joden eeuwig in het beloofde land zullen wonen, hoeft het niet echt te betekenen dat het nu ook vandaag nog geldt.

65 Het gaat hier weliswaar over David, maar de samenhang tussen verkiezing en verbond is hier ook dat de aangewezenen zich moet vasthouden aan de belofte. Dat geldt ook van Israël.

66 Wiskerke, *a.w.*, pag. 182, noot 22 geeft meerdere voorbeelden.

67 H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*, III, 4^e dr, pag. 210vv. Bavinck schrijft dan wel over verkiezing tot behoud, maar het gaat over de verhouding tussen verkiezing en verbond.

68 De Boer *a.w.*, pag. 41. Wiskerke, *a.w.*, pag. 154.

69 Gen. 12:2, 7; 13:14-17; 15:18; 17:6, 8.

70 Gen. 26:4; 28:13, 14.

71 Ps. 105:10, 11, verg. 1 Kron. 16:15-18; Rom. 9:4; Efez. 2:12.

72 J. Vlaardingerbroek, *Jezus Christus tussen Joden en Christenen*, pag. 52.

73 J.R. Wiskerke, *Volk van Gods roeping*, pag. 43.

74 B. Maoz maakt onderscheid tussen het Mozaïsche verbond en het verbond met Abraham. Hij zegt dan: Aan het verbond met Abraham waren geen voorwaarden verbonden (...), er blijkt nergens dat de vervulling van de verbondsbeloften afhangt van het voldoen aan die eisen, in *Vervolg en vernieuwing. Een joods-christelijke visie op het evangelie in oud en nieuw verbond*, pag. 107. Maar ik wil toch wijzen op Gen. 17: 9 waar God zegt (als eis, voorwaarde): Jij moet je houden aan het verbond. Verder wordt in vers 10 gesproken over de verplichting (voorwaarde, eis) van het verbond, de besnijdenis, en tenslotte staat er dat als iemand niet aan die eis voldoet heeft hij het verbond gebroken (vers 14). Later heeft de Here ook tegen Isaak gezegd dat Abraham zich gehouden heeft aan de geboden, voorschriften en regels (dus aan de voorwaarde) – Gen. 26: 5.

75 Vlaardingerbroek, *a.w.*, pag. 51v.

76 Lev. 25:46.

77 Lev. 25:34.

78 Ex. 40:15.

79 Ex. 29:28.

80 Gen. 17:13.

81 Lev. 24:8.

82 Deut. 33:15.

83 Ps. 9:7.

84 Deze woorden zijn allemaal vertalingen van het hebreeuwse woord ('1 m).

85 Zie Boersma, *a.w.*, pag. 42. Ook J.A. van Delden, *Israël is Gods volk!*, pag. 27.

6. Landbelofte.

We hebben de positie van Israël in het OT bekeken. De grote vraag is wat nu vandaag de positie van Israël is. Heeft Israël vandaag nog een bevoorrechte positie? Gelden de beloften die God deed ook voor de Joden vandaag of zelfs voor de staat Israël? Wij menen dat je geen goed antwoord op deze vragen kunt geven dan vanuit zowel het Oude als het Nieuwe Testament.

We zagen boven dat de beloften die God aan Israël deed gericht waren op de komst van de Messias. Hij moest geboren worden in het aan Israël beloofde land. Maar zijn er nog beloften open blijven staan? Beloften in het OT aan Israël gedaan, die nog in vervulling moeten gaan? Is er sprake van nog een 'tegoed van het OT'?⁸⁶ Met die uitdrukking 'tegoed' wordt bedoeld dat er aspecten van het OT zijn die in de christelijke theologie niet goed aan de orde komen omdat ze in het NT onderbelicht zijn.⁸⁷ De vraag kan zich toespitsen op: gelden de beloften aan Israël gedaan nog, zoals staat in Rom. 9:4 en zo ja, is dit dan inclusief de landsbelofte? Wordt op grond van de Bijbel nu nog het land, dat vroeger Kanaän heette, aan Israël beloofd? Daarmee annex - is Jeruzalem dan de hoofdstad van dat land en mag Israël dit claimen op grond van een aan haar gedane belofte? Zo ja, dan is de stichting van de staat Israël in 1948 de vervulling van Gods beloften. Een organisatie als 'Christenen voor Israël' is overtuigd dat Israël nu nog Gods volk is en Jeruzalem de eeuwige en ondeelbare hoofdstad van de staat Israël. Zij zegt dat de beloften van God nog onverminderd, inclusief de landsbelofte, voor Israël gelden.⁸⁸ Maar als je dit stelt moet je ook toch rekenschap geven welke grenzen dan zouden gelden voor dit land, want de bijbel geeft verschillende grenzen aan. Moet Israël genoeg nemen met de grenzen die het land in 1948 kreeg, of moeten die van 1967 gelden?⁸⁹

Het valt op dat het NT nauwelijks enige aandacht heeft voor het land, terwijl het in het OT een zeer centrale plaats inneemt.⁹⁰ De landbelofte is niet eens in het NT terug te vinden.⁹¹

Maar er zijn misschien (land)profetieën in het OT die nog in vervulling moeten gaan.

Zonder naar volledigheid te streven kan gewezen worden op:

- a. Jo 1 3:5 (NBG-51: 2:32): Op de Sion en in Jeruzalem zal ieder die de Here aanroept ontkomen. Van deze profetie moet toch gezegd worden dat Petrus zegt dat het op de Pinksterdag is vervuld.⁹² En heel opvallend is dat Petrus, bij de aanhaling van deze profetie, juist de locatie bepaling weglaat! Hij zegt dan niet: in Jeruzalem is ontkoming, maar 'alwie', dus wie ook maar en waar ook maar. Hij maakt de vervulling van de profetie breder dan alleen in Jeruzalem.
- b. Amos 9:11-15 – maar dit kan niet slaan op een land dat nu aan Israël toekomt. Jakobus zegt in Hand. 15:15 dat deze profetie vervuld is toen Gods Woord aan de heidenen werd verkondigd.⁹³
- c. Zacharia 8:3 - de Here zegt in Jeruzalem te komen wonen, maar dit kan al vervuld zijn door de tweede terugkeer na de ballingschap. Het aangrijpen van de jas van een Joodse man (vers 23) hoeft niet te zien op wat nog in de toekomst ligt, maar de Joodse man kan ook profetie over Christus zijn die komt en die de weg naar de redding wijst. Joden gaan Hem volgen.

86 De uitdrukking van een tegood van het OT is afkomstig van K.H. Miskotte, *Als goden zwijgen: over de zin van het Oude Testament*. Miskotte was een van de eerste Nederlandse theologen die na de vestiging van de staat Israël aandacht voor Israël vroeg. Hij was er van overtuigd dat eenmaal Israël Jezus als de Messias zal erkennen, waardoor de scheiding tussen Israël, en de kerk zal worden beëindigd. Zie over hem J. Hoek, *Zien we heil in de geschiedenis?*, art. in M. van Campen (red), *Israël, volk, land en staat*, pag. 155v. Zie ook Van Klinken, a.w., pag. 509, Reitsma, a.w., pag. 216, Schoon, a.w., pag. 206v.

87 Van de Beek denkt dat dit geen juiste benadering is. Het gaat er om, zo zegt hij, het hele OT in zijn relatie tot Christus te zien, a.w., pag. 27v. en pag. 365, noot 214. Zie over dit tegood ook Kamphuis, a.w., pag. 249.

88 G.C. den Hertog, *Gedeelde hoop. Israël en de kerk op weg der verwachting*, pag. 39v. Verg. dezelfde schrijver in *Jeruzalem: stad tussen volk en land*, in M. van Campen (red), *Israël, volk, land en staat*, pag. 206.

89 Reitsma a.w., pag. 214.

90 H. Biesma, *Hoe verstaan christenen de bijbelse profetie over Israël en het land?*

91 Graafland, a.w., pag. 143, verg. Van de Beek, a.w., pag. 362.

92 Hand. 2:39.

93 A.D. Goijert, *De vervallen hut van David weer opgericht*, zegt over Amos 9:11: "Deze profetie, deze belofte, heeft nog een tegood. De hut van het volk Israël zal worden hersteld. Hier is niet bedoeld het geestelijk Israël, niet de Kerk in plaats van Israël. Ook hier is Israël Israël. God laat zijn volk, Zijn eigendom, niet los, zie vers 14 en 15. Israël is en blijft Zijn volk. Daar zijn nog beloften voor". Opvallend is dus dat hij helemaal niet verwijst naar wat Jakobus zegt.

d. Zacharia 12 – Jeruzalem wordt belangrijk en zal blijven staan waar het staat (vers 6). Ook deze belofte kan (gedeeltelijk) vervuld zijn door de rest die terugkwam uit de ballingschap.⁹⁴ Misschien ziet de steen in vers 3 wel op de steen die door de tempelbouwers is verwijderd, Christus. En zal Christus in deze stad wederkomen (vers 10 wordt dan verbonden aan Openb. 1:7)? Hierbij moet toch worden opgemerkt dat de vervulling eerder te vinden is in Johannes 19:37, zoals de Schrift zelf zegt.

e. Zacharia 14:4 – de Heer zal zijn voeten op de Olijfberg planten en Hij komt hier na de grote eindstrijd weer terug. Maar waarom kan de vervulling niet plaats hebben gevonden toen de Heer, als overwinnaar, vanaf deze plaats naar de hemel opvoer?⁹⁵ Dan blijven er best wel eschatologische elementen in deze profetie zitten, maar het hoeft niet gebonden te zijn aan deze plaats.

Er zijn meer teksten te noemen. Maar we kunnen concluderen dat er geen profetieën meer zijn die dwingend spreken over Gods handelen op een bepaalde plaats of in een bepaald land.

We lezen juist in het NT dat het beloofde land (dat aan Israël zou toekomen) verbreed wordt tot de hele wereld. Als voorbeeld mag dienen Hebr. 3 en 4. Daar spreekt de schrijver over het binnen gaan van het oude beloofde land, dat is de rust. Een deel van Israël mocht niet binnengaan, want ze waren ongelovig geworden (3:19). Maar de belofte om in te gaan in de rust (dus het beloofde land) blijft gelden (4:1,9). Maar dan wordt deze belofte niet beperkt tot een bepaald land ergens op aarde, maar zegt de schrijver: als we geloven, gaan we de rust binnen (4:3,11).

En overtuigend dat er toch niet meer sprake kan zijn van een aards Jeruzalem waar de Heer het allemaal laat plaatsvinden is toch Galaten 4:24-26. Hagar, de slavin van Abraham, staat voor het aardse Jeruzalem, maar is een beeld van slavernij! En dat moeten we, zegt Paulus, juist achter ons laten,⁹⁶ en onze moeder moet zijn het hemelse Jeruzalem, dat vrijheid is. Paulus zegt juist dat we genaderd zijn tot (staan voor) de Sionsberg en dat is dan niet het aards, maar het hémelse Jeruzalem.⁹⁷

In het NT wordt niet langer, zoals wel in het OT, gesproken in termen van aardse zegeningen van land, stad, kinderen krijgen en materiële zegen. Het gaat dan veel meer om geestelijke zaken. Met de komst van Christus geldt er niet meer een belofte voor een speciaal volk en betreffende een bepaald land, maar wordt de aarde beloofd aan ieder die gelooft.⁹⁸ Paulus haalt het vijfde gebod aan⁹⁹, dat is het gebod met een belofte van een 'lang leven in het land dat God u geven zal'.¹⁰⁰ Maar het is dan opvallend dat Paulus die belofte van het land er niet bij noemt, maar wel schrijft: Dan zal het u goed gaan en zult u lang leven op *aarde*.¹⁰¹ Wij menen dat hier de landbelofte verdwijnt achter de belofte van de aarde aan Gods volk.

Er vindt dus een verbreding plaats van OT naar NT. In het OT gaat het om Gods volk in een bepaald land, in het NT bewoont Gods volk de aarde. Het (geestelijk) nageslacht van Abraham heeft de belofte van de wereld.¹⁰² Het is heel opvallend dat de belofte die Abram ontving over het land¹⁰³ door Paulus verbreed wordt tot de wereld.¹⁰⁴ Veel verwachten van een aards land en stad staat in contrast met wat de Bijbel zegt dat we hier geen blijvende stad hebben!¹⁰⁵ Het gaat in de landbelofte uiteindelijk om de 'stad met fundamenten, door God zelf ontworpen en gebouwd'.¹⁰⁶ Van de oudtestamentische beloften die God heeft gegeven geldt dat ze in Christus in vervulling

94 Tj. Boersma, *De Bijbel is geen puzzelboek*, pag. 93vv.

95 Hand. 1:12.

96 Gal. 4:30,31.

97 Hebr. 12:22.

98 Vlaardingerbroek, *a.w.*, pag. 93.

99 Efez. 6:2.

100 Exod. 20:12, Deut. 5:16. Den Hertog wijst ook op dit schrijven van Paulus over het gebod met een belofte, maar legt dan de nadruk op belofte. Handelen naar de geboden wordt verbonden aan de belofte van een land. Maar dat wonen in het land is geen onveranderlijk gegeven de Here kan het aan Israël en aan ons, als we niet in zijn wegen wandelen, het land weer onttrekken. En verder schrijft hij dat de landbelofte voor Israël nog van kracht is, maar 'dat de apostel deze belofte óók van toepassing verklaart voor niet-joden', *a.w.*, pag. 222.

101 Efez. 6:3.

102 Rom. 4:13.

103 Gen. 12:7 en 15:18.

104 Rom. 4:13. Zie Reitsma *a.w.*, pag. 199.

105 Hebr. 13:14.

106 Hebr. 11:10. Zie Van Delden, *a.w.*, pag. 26.

zijn gegaan.¹⁰⁷ En als Christus het middelpunt is geworden, heeft daarmee het land zijn centrale betekenis verloren.¹⁰⁸ We kunnen zelfs stellen dat de belofte van het land in het rijk van Christus wordt vervuld.¹⁰⁹ Gelovigen uit de volken en uit de Joden ontvangen dezelfde belofte: voor hen is de hele wereld.¹¹⁰ We ontvangen een onwankelbaar koninkrijk.¹¹¹ De landbelofte krijgt een universeel karakter.¹¹²

De conclusie die we trekken is dat de landbelofte en de belofte dat de stad Jeruzalem belangrijk voor Israël is, en bij de schaduwen van het OT horen (art. 25 NGB). Die schaduwen zijn voorbij, de vervulling ervan is in Christus. En als je dan terugvalt op het oude verbond doe je Christus tekort.¹¹³ “Dat betekent dat er niet meer zoiets als een specifiek land voor Israël kan zijn. Heel de aarde is Gods domein (...). Niet meer Jeruzalem of enige andere plaats is specifiek aan de dienst aan God geboden, maar overal ter wereld kan Hij aangebeden worden”.¹¹⁴ En je moet niet menen dat je in een bepaald land dichterbij God komt dan je al bent door geloof in Christus.¹¹⁵

De vestiging van de staat Israël moeten we dan ook niet als vervulling van Gods belofte zien.¹¹⁶ Wat anders is dat God in zijn beleid m.h.o. op zijn oude verbondsvolk haar dit grondgebied (weer) heeft willen geven. Zo kunnen we spreken over Gods bezig zijn met zijn oude volk. Hij laat haar niet los. Maar we moeten de huidige staat Israël niet van een theologische basis willen voorzien. God waarschuwde voor het binnengaan van het land al dat ze het land weer zullen kwijtraken als ze ontrouw zijn.¹¹⁷ Dit is vervuld in de ballingschap en later ook de verwoesting van Jeruzalem in het jaar 70. Als er nu in het land ‘onbekeerde’ Joden wonen, mag dit vanuit de historie gesteund worden. We zijn blij dat dit volk daar woont. Je kunt inzetten bij de natuurlijke relatie van Israël en dit land.¹¹⁸ Het heeft daar in bijbelse tijden ook gewoond. Maar dat is wat anders dan dat gezegd wordt: zo wil God het!¹¹⁹

7. Vervanging.

Als er geen speciale beloften voor Israël nog open staan, en dat God zijn beloften aan de kerk geeft, betekent dit dat de kerk de plaats van Israël heeft ingenomen? Dit wordt vaak gedacht. Het is de idee van de vervanging.¹²⁰ Gods handelen met Israël zou dan zijn afgelopen.¹²¹ De invloed van deze ‘theologie’ moeten we niet onderschatten. Want als mensen overtuigd zijn dat er voor Israël geen aparte plaats meer is, zal men ook

107 2 Kor. 1:20.

108 Biesma, a.w. Reitsma: ‘Het geloof in Christus heeft geografische consequenties’ a.w., pag. 193.

109 Van Genderen, a.w., pag. 771.

110 Reitsma a.w., pag. 202.

111 Hebr. 12:28.

112 Reitsma a.w., pag. 212.

113 Reitsma a.w., pag. 209, 210 (noot 68).

114 Van de Beek, a.w., pag. 362. Hij komt ook tot deze conclusie via een andere denkwijze. Maar zijn stelling is dat het land in Christus is vervuld, zie ook pag. 358 en 364.

115 Reitsma a.w., pag. 220.

116 In tegenstelling met Hoek, a.w., pag. 195. Hij haalt S. Schoon aan die stelt dat het ontstaan van de joodse staat niet geïnterpreteerd moet worden als directe vervulling van de beloften (zie aldaar noot 139).

117 Deut. 28:63v.

118 Den Hertog, a.w., pag. 216. Zie ook zijn *Gedeelde hoop*, pag. 41. Reitsma wijst ook op de tastbare tekenen van de geschiedenis van het Joodse volk in dat bepaalde land, a.w., pag. 220.

119 Ik ga nu helemaal voorbij aan het eventuele recht van Palestijnen om daar ook te wonen. Dit is een complex vraagstuk. Zie hiervoor uitgebreid Van de Beek, a.w., pag. 388-397. Zie ook de belangrijke vraag die Reitsma aan de orde stelt als hij aandacht vraagt voor de Arabische christenen (‘als Joden recht op dit land hebben op grond van Gods belofte dan de Palestijnen dus niet’), a.w., pag. 32vv, 180vv, 217.

120 Men spreekt van vervangingstheologie of -theorie, ook wel over substitutietheologie. Zie M. van Campen, *Ten geleide – Hermieuwde bezinning op een oude Handreiking*, in: M. van Campen en G.C. den Hertog (red.), *Israël, volk, land en staat. Terugblik en perspectief*, pag. 7, en J. Hoek, *Zien we heil in de geschiedenis? Het theologisch probleem van de geschiedenis in de Handreiking*, in: M. van Campen, G.C. den Hertog (red.), *Israël, volk, land en staat. Terugblik en perspectief*, pag. 173. Zie ook Vlaardingerbroek, a.w., pag. 47, Schoon, a.w., pag. 126, Reitsma a.w., pag. 169.

121 H.R. van de Kamp, *Israël in Openbaring. Een onderzoek naar de plaats van het joodse volk in het toekomstbeeld van de Openbaring aan Johannes*, pag. 318.

aan dit volk geen speciale aandacht willen geven.¹²² De verkondiging van het evangelie aan de Joden zal zeker geen prioriteit ontvangen. Men beziet dan de Joden als alle andere ongelovigen. Maar waar is dan het verdriet waar Paulus over spreekt?¹²³ “Velen zijn zo gewend aan de onbijbelse idee dat de kerk de wettige opvolgster is van Israël en dat Israël sinds Christus zijn heilshistorische betekenis verloren heeft, dat de diepe smart om dit schisma die uit het Nieuwe Testament spreekt niet meer doordringt”,¹²⁴ Het komt ons voor dat bij velen in onze kerken deze gedachte van de vervanging toch wel leeft.¹²⁵

Wij menen dat vanuit de Schrift niet gesproken kan worden dat de kerk de plaats van Israël inneemt.¹²⁶ Alleen al als we wijzen op Romeinen 11, waar het beeld staat van de wilde takken (de gelovigen uit de heidenen) die geënt worden op de edele olijf (het gelovige Israël) maakt duidelijk dat de kerk niet in de plaats van Israël kan komen.¹²⁷ “Wie hier in de plaats van Israël de kerk wil lezen miskent de verbanden waarin de Schrift over deze dingen spreekt”.¹²⁸

Wat zijn argumenten voor de vervangingsidee? De namen en titels die Israël in het OT had, worden in het NT aan de kerk gegeven. De gemeente is een ‘uitverkoren geslacht’, een ‘koninklijk priesterschap’ en een ‘heilige natie’,¹²⁹ maar dit staat in het OT van Israël.¹³⁰ De kerk wordt dus Gods heilig volk genoemd, wat in het OT Israël was.

De kerk was ‘eens niet Gods volk, maar nu bent u Gods volk’,¹³¹ maar dit gold in het OT van Israël.¹³² Dit uitverkoren volk (de gemeente) zal Gods lof verkondigen,¹³³ wat in het OT over Israël wordt gezegd.¹³⁴ Gewezen kan ook worden op Jakobus, die zijn brief aan de gemeente schrijft met als adres ‘de twaalf stammen in de diaspora’.¹³⁵ Toch is hier het meest voor de hand liggend om te denken dat Jakobus zich richt tot gelovigen uit de Joden,¹³⁶ terwijl hij ook de geestelijke betekenis van deze uitdrukking voor de kerk op het oog heeft.¹³⁷ De brief is voor ons gelovigen uit de Joden en uit de heidenen bestemd.¹³⁸ Ook Paulus noemt de gemeente Gods volk,¹³⁹ maar dat is dan ook niet een nieuw volk náást het ‘oude verbondsvolk Israël’, maar dit volk is de kerk die bestaat uit

122 M. van Campen, in *Is Reitsma een vervangingstheoloog?*, art. in *Theologia Reformata*, jaargang 50, num. 2 (juni 2007), acht de essentie van de vervangingsleer dat de kerk in de plaats van het joodse volk is gekomen en daarmee alle heilvolle beloften aangaande Israël heeft overgenomen. De gedachte van vervanging is pas echt overwonnen als we het joodse volk Gods beloften, inclusief de landbelofte, weer teruggeven. Hij noemt dan ook ‘de lakmoesproef aangaande het ‘vervangingsgehalte’ in Israëlvisies anno 2007 de erkenning van de nog altijd van kracht zijnde onverbreekelijke relatie tussen volk en land’. Vanuit zijn standpunt valt deze studie ook onder het oordeel van de vervangingstheologie. Het is een kwestie van definiëren wat onder vervanging verstaan wordt. Maar deze studie geeft juist aan het Joodse volk een speciale plaats en laat zien dat op bijbelse gronden de kerk niet de plaats van Israël heeft ingenomen. Er is dan geen sprake van vervanging van Israël.

123 Rom. 9:2.

124 W. Balke, *De eigenschappen van de kerk*, in: W. van 't Spijker (e.a. red.), *De Kerk, Wezen, weg en werk van de kerk naar reformatische opvatting*, pag. 263.

125 Zie Siegers, a.w. Het is mogelijk dat sommigen in onze kerken beïnvloed zijn door de opvatting van C. van der Waal, die in veel publicaties heeft verkondigd dat er voor Israël geen bijzondere plaats meer is, omdat het bijbelboek Openbaring laat zien hoe God met dit volk heeft afgedaan. Dit bijbelboek dateert hij dan ook vóór het jaar 70 (de verwoesting van Jeruzalem) en het is eigenlijk de profetie over de voltrekking van Gods toorn over het ontrouwe Israël. Over de opvatting van Van der Waal, zie Van de Kamp, a.w., pag. 88-91.

126 Kamphuis, a.w., pag. 242. Het lijkt er op dat Bavinck zegt dat de kerk in plaats van Israël is gekomen. “Nadat het verbond met het vleeschelijk Israël werd verbroken, is daarvoor in de plaats getreden het geestelijk Israël, dat Gods verkiezing vergaderd wordt uit alle volken...”, in a.w., III, pag. 186 (wij hebben gecursiveerd). Maar hij schrijft ook dat het volk Israël niet verstoten is en zal blijven bestaan en dat de gelovige Joden samen met de gelovige heidenen de gemeente vormen, a.w., IV, pag. 647-651.

127 Rom. 11:17-24.

128 W. Balke, *Israël als teken der tijden*, in W. van 't Spijker (e.a. red.), *Eschatologie*, pag. 548. Graafland, a.w., pag. 13, vraagt zich af of in art. 25 NGB ook niet de christelijke kerk in de plaats van Israël is gekomen.

129 1 Petr. 2:9.

130 Ex.19:6

131 1 Petr. 2:10.

132 Hos.1:9, 2:1 (verg 2:25).

133 1 Petr. 2:9.

134 Jes. 43:20,21.

135 Jak.1:1

136 L. Floor, *Jakobus. Brief van een broeder*, pag. 46

137 Idem, a.w., pag. 46.

138 Kamphuis, a.w., pag. 243.

139 Titus 2:14

alle gelovigen uit Israël en heidenvolken. Paulus zegt ook ronduit dat, wat in Hosea staat over Gods volk,¹⁴⁰ geldt voor het volk dat nu bestaat uit gelovige Joden en gelovige heidenen.¹⁴¹ Die kerk is mijn volk, zegt de Here.¹⁴² De conclusie die hier te trekken valt is dus niet dat de kerk in plaats van Israël is gekomen,¹⁴³ maar dat er altijd een volk van God op aarde is geweest.¹⁴⁴ “Dat volk (..) werd uit Egypte gehaald. Dat volk stond bij de Sinaï. Dat volk ontmoeten we weer, als de geheiligden in Christus Jezus samen zijn gemeente, Gods volk, de gemeente van het Verbond zijn”.¹⁴⁵ Dit is de kudde die de Here Jezus op het oog heeft.¹⁴⁶ Hij roept ook de schapen die niet van deze stal (Israël) zijn, erbij.¹⁴⁷ De gelovigen uit de heidenen mogen samen met Abraham, Isaak en Jakob aanzitten.¹⁴⁸ Het is één volk van God geworden, want Christus heeft de scheiding die er bestond, door God zelf gemaakt tussen Joden en heidenen, weggenomen. Hij maakt van de gelovige Joden en gelovige heidenen één gezin.¹⁴⁹ Een gelovig geworden Jood blijft Jood, maar wordt lid van het volk van God.¹⁵⁰ Je kunt zeggen dat die bekering inhoudt dat hij echt thuiskomt.

Er treedt wel een verschuiving op. Onder het oude verbond was Gods volk een etnische of politieke eenheid, maar onder het nieuwe verbond wordt dit een gemeenschap van gelovigen uit allerlei volken (waaronder het Joodse volk). Het geloof in Christus bepaalt of iemand bij dit volk hoort. De beloften van God gelden nu voor de gelovigen in Christus.¹⁵¹ En daarom heten deze gelovigen: kinderen en erfgenamen van God.¹⁵² De vraag is te stellen: zijn alle Joden nog kinderen van God omdat ze deel hebben aan Gods verbond met dit volk? Als antwoord op deze vraag willen we wijzen op Galaten 3:7 waar Paulus zegt dat zij die geloven (in Christus) kinderen van Abraham zijn.¹⁵³ Dit zijn geen kinderen naar het vlees (dat zijn de Joden), maar geestelijke kinderen van Abraham (door geloof). We menen dat Paulus hiermee zegt dat gelovigen erfgenamen van God zijn en dus zijn kinderen, want zij ontvangen de (verbonds)belofte van Abraham. Daarom kan een Jood, die Christus verwerpt, niet gerekend worden tot het volk van God. “Gezien de onbetwistbare werkelijkheid, dat zij die in Christus geloven, het volk van God zijn en in de voorrechten die de God van het verbond aan zijn volk belooft, kan men dat deel van Israël dat op een joods-orthodoxe (...) aan Christus voorbijgaat, niet het volk van God noemen...”.¹⁵⁴ Voor een Jood die zich niet tot Christus bekeert is geen behoud. Anders komen we terecht bij de z.g. ‘twee wegen leer’. Dit houdt in dat als je Jood bent je bij God uitkomt of je komt daarbij uit via de (om) weg van de heiden, die zich bekeerd heeft tot Christus.¹⁵⁵ Maar er zijn niet twee wegen naar het behoud dat God geeft. Christus is de ene weg.¹⁵⁶ Alleen zij die in Christus geloven vormen samen het volk van God en delen in de voorrechten die God in het verbond met zijn volk belooft. Alleen het deel van Israël dat in de Messias Jezus gelooft hoort bij de Messiaanse gemeente. Het volk van God is het volk van de Messias.¹⁵⁷

140 Hos. 1:9, 2:1.

141 Rom. 9:24-26.

142 2 Kor. 6:16, verg. Hebr. 8:10.

143 “We mogen Joden verwachten in het lichaam van Christus, want het lichaam van Christus vervangt Israël niet, is niet in de plaats van Israël gekomen”, Maoz, a.w., pag. 123.

144 Heid. Cat. antw. 54.

145 Kamphuis, a.w., pag. 247.

146 Joh.10:16, verg. Efez. 4:4-6.

147 Joh.10:16.

148 Matt. 8:11,12.

149 Efez. 2:14,19.

150 “In Gods werk is plaats voor joodse christenen die even duidelijk joods als christelijk zijn. Op de een of andere manier (...) moeten Joden in Christus Joden blijven. (...) Als Joden hun jood-zijn moeten afleggen om Christus te kunnen omhelzen, of als het erop neer komt dat ze met hun bekering tot Christus feitelijk ophouden Jood te zijn, dan zouden Christus en Israël elkaar uitsluiten (...). Tegelijk moet het vaststaan dat joodse gelovigen hun bestaan als gelovige alleen maar zeker zijn als het is ingebed in het lichaam van Christus”, Maoz, a.w., pag. 123v

151 Gal. 3:22; 4:28.

152 Gal. 4:7.

153 Zie ook Gal. 3:29.

154 Van Genderen, a.w., pag. 634.

155 Over deze ‘twee wegen leer’ zie H.M. Ohmann, *Behouden door Jezus Christus of door het volbrengen van de Tora?*. Ook Van Genderen a.w., 633, 769. Maoz, a.w., pag. 16v, 21v. Zie ook van hem, *Beginnende van Jeruzalem*. pag. 37. De ‘twee wegen leer’ staat haaks op het verdriet van Paulus - als de Joden toch behouden worden, waarom dan zijn verdriet? Schoon zegt dat het verwerpen van de ‘twee wegen leer’ leidt tot vervangingsleer, a.w., pag. 166.

156 De ‘twee wegen leer’ doet tekort aan het evangelie, Reitsma a.w., pag. 168.

157 Van Genderen, a.w., pag. 618, die naar H.N. Ridderbos verwijst.

Er is geen sprake van een vervanging, maar het werk van God gaat verder, anders.¹⁵⁸ “Hij vergadert zijn mensen uit alle geslacht en taal en volk en natie, ook uit Israël, rondom Christus. Op dit grote geheel is zijn werk van het begin af gericht geweest”.¹⁵⁹ Maar dit volk van God van het nieuwe verbond krijgt in het NT nergens de benaming Israël, of ‘het nieuwe Israël’ of zoiets. Naast ‘Israël naar het vlees’ hadden de apostelen best een ‘Israël naar de geest’ kunnen zetten. Maar dat doen ze niet.¹⁶⁰ Die naam Israël blijft steeds bestemd voor het volk van de Joden.¹⁶¹ Dit geldt ook voor de naam ‘het Israël van God’ in Galaten 6:16. Daaronder moeten de gelovige Joden worden verstaan en niet de kerk in het algemeen.¹⁶²

Tot nu toe hebben we ons vooral beperkt tot het OT. Het wordt tijd om te kijken wat het NT zegt over kerk en Israël.

8. Jezus en Israël

Wanneer we kijken wat het NT zegt over Israël, het volk van de Joden, en de houding van de christelijke kerk tegenover hen, dan is het eerste wat we moeten zeggen: Jezus is een Jood, afstammeling van David,¹⁶³ onderworpen aan de wet,¹⁶⁴ gekomen, om aan kinderen Israëls het koninkrijk van de hemel te verkondigen.¹⁶⁵ Daarmee is niet gezegd, dat Jezus exclusief gekomen is voor de Joden of voor zijn eigen volk. Al tijdens zijn omwandeling op aarde zie je openingen naar andere gebieden en andere volken. Te denken is aan het gebied van de Gerasenen,¹⁶⁶ het gebied Samaria,¹⁶⁷ en de toeloop van mensen uit naburige landen.¹⁶⁸

Wel is duidelijk, dat Jezus’ werkhouding gericht is op heel Israël, en alles wat gebeurt voor niet-Israëlieten valt binnen de horizon van Israëls geschiedenis.¹⁶⁹

Tegelijk maakt Jezus duidelijk, dat Hij de Heiland voor de wereld is,¹⁷⁰ dat velen (in de toekomst) zullen komen uit het oosten en het westen en met Abraham, Isaak en Jakob zullen aanliggen in het koninkrijk van de hemel.¹⁷¹ Daarmee sluit Jezus zich aan bij profetieën uit het OT en dit past bij de toekomstverwachting die er was binnen het volk Israël.

Jezus legt er zelf de nadruk op, dat daarbij geloof in hem beslissend zal zijn, zowel voor de Joden zelf, als ook voor de volken.¹⁷² Bij Jezus valt de beslissing.

Zo wordt tijdens zijn leven op aarde al duidelijk, dat er een tweedeling ontstaat binnen het ene volk van de Joden.¹⁷³

¹⁵⁸ Het volk van God, bestaande uit gelovige Joden en heidenen is geen vervanging, maar transformatie van Israël, Reitsma *a.w.*, pag. 133.

¹⁵⁹ Vlaardingerbroek, *a.w.*, pag. 61.

¹⁶⁰ J.R. Wiskerke, *Volk van Gods roeping*, pag. 48.

¹⁶¹ Rom. 9:6; 11:26, 1 Kor. 10:18. Mogelijk zou in Rom. 11:26 de naam Israël kunnen slaan op het voltooide volk van God, dat op de nieuwe aarde bestaat uit gelovige Joden en gelovigen uit de andere volken. Deze kerk wordt geënt op de stam van Israël (Rom. 11:17), zodat het die naam zou kunnen dragen. M. van Campen zegt in reactie op Calvijn, die de naam Israël in Rom. 11:26 betreft op de gemeente van uitverkorenen, bestaande uit (gelovige) Joden en heidenen, dat alle keren in Romeinen 11, als gesproken wordt over Israël, het slaat op het concrete joodse volk. En hij vraagt dan: zou het dan in vers 26 opeens gaan over een geestelijk Israël uit joden en heidenen? Zie zijn *Leven uit Gods beloften. Een centraal thema bij Johannes Calvijn*, pag. 122, noot 32.

Toch komt de kerk niet los van Israël te staan, vergelijk de namen van de twaalf stammen op de poorten van het hemels Jeruzalem (Openb. 21:12). God voltooit zijn werk waarmee Hij met Israël (Abraham) is begonnen. Zie hierover breder § 13.

¹⁶² J. van Bruggen, *Galaten. Het goed recht van de gelovige Kelten*, pag. 168.

¹⁶³ Luk. 2:4

¹⁶⁴ Gal. 4:4

¹⁶⁵ Matt. 10:5. Vgl. ook Matt. 15:26.

¹⁶⁶ Luk. 8:26vv, waar de genezen bezetene de opdracht krijgt om te verkondigen, wat God hem gedaan had, vs. 39.

¹⁶⁷ Joh. 4

¹⁶⁸ Matt. 4:24. Zie voor dit thema J. van Bruggen, *Het evangelie van Gods zoon, Persoon en leer van Jezus volgens de vier evangeliën*, pag. 161.

¹⁶⁹ J. van Bruggen, *a.w.*, pag. 162.

¹⁷⁰ Joh. 8:12

¹⁷¹ Matt. 8:11

¹⁷² Joh. 12:20-36

¹⁷³ Vgl. Matt. 10:14,15; 11:21-24

In de gelijkenis van de onrechtvaardige pachters wordt expliciet gesteld, dat het koninkrijk van God zal worden ontnomen, en gegeven aan een volk dat wel vrucht draagt.¹⁷⁴

Wanneer Jezus na zijn dood en opstanding het zogenaamde zendingsbevel geeft, wordt duidelijk, dat de apostelen naar alle volken moeten gaan, te beginnen in Jeruzalem.¹⁷⁵

Op de dag van de hemelvaart bevestigt Jezus deze opdracht, en maakt daar de volgorde van de prediking expliciet: getuigen in Jeruzalem, Judea en Samaria, tot aan de uiteinden van de aarde.¹⁷⁶

9. Handelingen

Wanneer we het boek Handelingen lezen zien we, dat deze opdracht van Jezus wordt uitgewerkt. In Hand. 2 richt Petrus zich tegen het Joodse volk.¹⁷⁷ Hij spreekt hen aan met volk van Israël,¹⁷⁸ en herinnert aan de belofte van de komst van de Heilige Geest.¹⁷⁹

In Hand. 8 wordt de gemeente verstrooid over Judea en Samaria, en ook Filippus trekt rond in Samaria en verkondigde daar de Christus.¹⁸⁰

Het aanvaarden door de inwoners van Samaria wordt door de apostelen in Jeruzalem als een bijzondere stap ervaren, en via de komst van Petrus en Johannes wordt deze overgang officieel bekrachtigd.¹⁸¹

Na Hand. 8 is de doop van Cornelius en zijn huis, beschreven in Hand. 10 en 11 de grootste 'doorbraak'. Duidelijk wordt aan de gemeente in Jeruzalem, dat God nu ook heidenen de kans geeft om tot inkeer te komen.¹⁸² Hier ligt het begin van evangelieverkondiging aan de heidenvolken. Er werd ook een werkverdeling gemaakt: Paulus zou naar de heidenen gaan, Petrus, Johannes en Jakobus naar de besnedenen.¹⁸³

Opvallend is dan, dat Paulus, toch de 'apostel der heidenen', steeds eerst naar de Joden en naar de synagoge gaat, en pas dan naar de heidenen. Daarmee lijkt hij te kiezen, om eerst zijn volksgenoten te zoeken met het evangelie, pas daarna komen de heidenen in beeld.

Zit daar voor Paulus de opdracht van Christus achter, waarbij deze opdracht uit Hand. 1 (zie noot 178) wordt gezien als een algemene werkwijze,¹⁸⁴ of is deze volgorde voor Paulus niet meer dan het zoeken van zijn eigen volksgenoten, waar hij qua bloedband mee verwant is?

Afgaande op wat Paulus zegt over het evangelie als Gods reddende kracht voor allen die geloven, voor Joden in de eerste plaats, maar ook voor andere volken,¹⁸⁵ kun je de conclusie trekken, dat voor Paulus deze volgorde van werken principieel van aard is. Het evangelie is uit de Joden voor de Joden,¹⁸⁶ maar ook voor de heidenen.

10. Joden en heidenen

Wanneer we Handelingen overzien, dan wordt daar de grens gepasseerd naar het heidendom. Gebeurde dat eerder slechts individueel en incidenteel,¹⁸⁷ vanaf Cornelius komen de heidenen als groep in beeld. Paulus wordt zelfs apostel voor de heidenen.

174 Matt. 21:33-46. Dit is een belangrijke tekst voor de 'vervangingstheorie'. Het gaat in deze gelijkenis echter niet om de verwerping van het Joodse volk als geheel. Dan had er o.a. moeten staan: 'het koninkrijk zal gegeven worden aan de volken'. Het ligt meer voor de hand te denken aan 2 soorten volken: die van de Jezus vijandig gezinde Joodse leiders, en het Joodse volk, dat Jezus aanneemt en gelooft. Voor dit deel van het volk gebruikt Jezus het woord *volk*. Dit is geen restant, maar het werkelijke volk. Zie uitgebreider J. van Bruggen, *Matteüs, Het evangelie volgens Petrus*, pag. 386vv.

175 Luk. 24:47, zie ook Matt. 28:19.

176 Hand. 1:8

177 Waarbij op dat moment ook veel Joden worden aangesproken, die verstrooid zijn onder vele volken, Hand. 2:9-11.

178 Hand. 2:36

179 Hand. 2:39, waarbij te denken is aan de profetie van Joël 3.

180 Hand. 8:5

181 Hand. 8:14-17

182 Hand. 11:18

183 Gal. 2:9

184 Je zou het zelfs een theologische volgorde kunnen noemen.

185 Rom. 1:16; vgl. ook 2:9-11

186 Zie bv. Hand. 13:32 en 33: Jezus Christus is in de eerste plaats aan de Joden gegeven. Zie voor uitleg van dit gedeelte J. van Bruggen, *Paulus, Pionier voor de Messias van Israël*, pag. 231.

187 Je kunt daarbij denken aan Hand. 8, waarbij niet duidelijk is, of deze eunuch een heiden is, of een proseliet.

Deze overgang betekent niet, dat het evangelie nu *alleen* aan heidenen verkondigd wordt. Heidenvolken komen niet in plaats van het Joodse volk. Dat wordt duidelijk in de werkwijze van Paulus, ook in de werkverdeling die onder de apostelen gemaakt wordt (zie noot 185). Jodenchristenen en heidenchristenen vormen twee groepen, die principieel gelijkwaardig zijn.

Deze principiële gelijkwaardigheid wordt duidelijk uit Efez. 2:11-21: hoewel de heidenen (onbesnedenen) niet verbonden waren met Christus, geen deel hadden aan het burgerschap van Israël en niet betrokken waren bij de verbondssluiting en de beloften die daarbij hoorden, zijn ze nu, in Christus, door zijn bloed dichtbij gekomen. Hij heeft de twee werelden tot één gemaakt, en de muur van vijandschap afgebroken.

Er is sprake van één gebouw, gebouwd op de gezamenlijke hoeksteen Christus.

Paulus gebruikt ook het beeld van één mens (één lichaam), en daarbij doelt hij op de ene gemeente van Christus.

In die ene gemeente moeten Joden en heidenen samenkomen en elkaars eigen plaats erkennen.¹⁸⁸

Er mag dan principiële gelijkwaardigheid zijn tussen Joden- en heidenchristenen, betekent dat ook in de praktijk dat beide groepen samenleefden?

Vanuit het NT hebben we daar weinig zicht op. In Hand. 15 lezen we van een verschil van mening in Antiochië over de besnijdenis en de noodzaak daarvan, ook voor de heidenen.¹⁸⁹ Dit geschil wordt voorgelegd aan Jeruzalem. Daar blijkt een deel te zijn, die vindt dat gelovigen besneden moeten worden en de wet van Mozes houden.

De uitkomst van een vergadering over deze kwestie laat zien, dat heidenchristenen *niet* gebracht worden onder het juk van de wet, maar wel onder het juk van Israëls God.¹⁹⁰

Concreet: de wet van Mozes wordt niet opgelegd aan heidenen, maar is niet afgeschaft als regel voor vroomheid *binnen Israël*.¹⁹¹ Dat betekent dat christenen uit de heidenen geen Jood hoeven te worden, maar andersom dat christenen uit de Joden hun Jood-zijn niet hoeven op te geven.¹⁹²

Met dit antwoord kan Antiochië leven.¹⁹³ Hoe beide groepen Joden- en heidenchristenen daar samenleefden, wordt verder niet vermeld.¹⁹⁴

11. Paulus' houding ten opzichte van het Joodse volk

Voor God is er geen onderscheid tussen Jood en andere volken.¹⁹⁵ Hij is ook de God van de volken. Dat neemt niet weg, dat het Joodse volk een bijzondere plaats blijft innemen. Het evangelie bereikt de volken vanuit Jeruzalem. De heidenchristenen moeten die bijzondere plaats van het Joodse volk niet vergeten. Dat ze oog hebben voor het oude volk van God blijkt o.a. uit de collecte voor Jeruzalem, die Paulus organiseert,¹⁹⁶ en uit het gebed voor het behoud van het Joodse volk.¹⁹⁷

De blijvende aandacht voor het Joodse volk, die bij Paulus aanwezig is, en die hij ook aan de gemeenten wil meegeven, impliceert, dat er sprake is van één volk van God, bestaande uit Joden en heidenen. Beide groepen moeten oog hebben voor elkaar, elkaar aanvaarden, ze kunnen en mogen niet langs elkaar heen leven.

Er is dus sprake van uitbreiding van het volk van God. En de toets is het aannemen van de Messias Jezus Christus en het geloof in hem. Wie uit de heidenen Jezus als Messias aanvaardt, wordt ingelijfd in het ene volk van God.

Wie uit de Joden Jezus als Messias afwijst, behoort niet bij het Israël van God.¹⁹⁸

Met name dat laatste is belangrijk om goed te zien. Paulus kan heel scherp zijn tegen zijn eigen volksgenoten,¹⁹⁹ maar het gaat daarbij altijd om Joden, die zich beroepen op hun Jood-zijn, op het hebben van de wet van Mozes, en daarmee de Messias Jezus Christus verwerpen.

Integendeel, Paulus is juist begaan met het Joodse volk (zijn eigen broeders naar het vlees). Hij is zelfs voor de

188 G.C. den Hertog, *Gedeelde hoop*, pag. 18.

189 Hand. 15:1

190 Zie J. van Bruggen, *a.w.*, pag. 60.

191 J. van Bruggen, *a.w.*, pag. 61.

192 Zo Justinus (± 120 na Chr.) geciteerd in A. van de Beek, *a.w.*, pag. 215.

193 Hand. 15:31

194 In de gemeente te Jeruzalem zal deze kwestie waarschijnlijk niet gespeeld hebben, omdat daar geen (grote) groep heidenchristenen bestond. In het jaar 70 na Chr. verdwijnt de Joods-christelijke gemeente van Jeruzalem definitief.

195 Rom. 10:12

196 2 Kor. 8 en 9; in Rom. 15:27 wordt zelfs gezegd, dat de heidenen bij de heiligen in Jeruzalem in de schuld staan.

197 Rom. 10:1

198 Gal. 6:16: het gaat er niet om, of men besneden is of niet, maar of men nieuwe schepping is.

199 Zo bv. in Gal. 3:10vv; 1 Tess. 2:15,16.

Joden een Jood geworden, om maar Joden te winnen.²⁰⁰

Eén van de meest bekende en aangrijpendste passages van Paulus over zijn eigen volk is Romeinen 9-11. Daarin wordt duidelijk, dat Paulus zijn eigen volk niet is vergeten, maar belangrijker nog: God ook niet! Omdat in Rom. 9-11 nadrukkelijk wordt gesproken over de plaats van Israël als het volk van God en ook over de houding van heidenchristenen ten opzichte van het Joodse volk, is dit gedeelte nog altijd van elementair belang in het nadenken over de relatie kerk-Israël.

12. Romeinen 9-11

Paulus' hart gaat uit naar zijn eigen volksgenoten.²⁰¹ Zijn broeders en zusters, met wie Paulus zijn afkomst deelt, zijn bevoorrecht: God heeft zich aan hen verbonden, zij zijn Gods kinderen. Uit hen is de Christus voortgekomen.²⁰²

Maar deze afkomst, de bloedband betekent niet, dat alle Joden kinderen van God zijn²⁰³, maar alleen zij die aan het evangelie gehoor geven.²⁰⁴

Paulus spreekt hier op twee manieren over Israël: Israël naar het vlees, en Israël in geestelijke zin.²⁰⁵ Deze beiden vallen niet samen! Dat betekent dus, dat er een (groot) deel is onder Israël, die zich verhardt, en aan het evangelie van Christus geen gehoor hebben gegeven.

Zij hebben niet geloofd, en juist het geloof in Jezus is cruciaal, zowel voor heidenen, als voor Joden.²⁰⁶

Is er dan hoop voor Israël? En zo ja, hoe en wanneer is dan hun bekering te verwachten?

God heeft zijn volk niet verstoten,²⁰⁷ er is een klein deel over, dat God uit genade uitgekozen heeft.²⁰⁸ Dit kleine deel, deze rest maakt het onmogelijk te spreken van vervanging, waarbij het volk Israël vervangen wordt door een volk (of vele volken) uit de heidenen. God blijft trouw aan zijn verkoren volk.

En juist deze trouw is voor Paulus reden om hoop te hebben, om zelfs op een bijzondere manier te hopen op bekering van Joden. Heidenen, die nu het Joodse volk voorgaan, moeten het Joodse volk jaloers maken.²⁰⁹

Dat de heidenen (gojiem) de boodschap van de Jood Jezus als het Woord van God erkennen en zich door Hem laten verlossen, dat is toch onverdraaglijk voor de eerst-rechthebbenden.²¹⁰

De heidenen mogen zich nu echter niet verheffen tegenover de Joden. Paulus maakt dat duidelijk in het beeld van de boom en de takken.²¹¹ Dankzij de val van de Joden is het heil naar de heidenen gegaan.²¹² Dat alleen al moet bescheiden maken.

Daar komt nog bij, dat wanneer God oorspronkelijke takken (delen van het volk Israël) niet gespaard heeft, hij ook de wilde takken (heidenvolken) niet zal sparen, wanneer er ongeloof en hoogmoed komt in plaats van geloof.²¹³

Tegelijk spreekt Paulus in dit beeld de hoop uit, dat weggebroken takken opnieuw geënt kunnen worden. God is bij machte dat te doen, zelfs meer dan dat: het ligt meer voor de hand, dat natuurlijke takken weer op hun eigen boom geënt worden!²¹⁴

200 1 Kor. 9:20

201 Rom. 9:1-3

202 Rom. 9:5

203 Rom. 9:8

204 Rom. 10:16,17

205 Rom. 9:6

206 Rom. 9:30-33 over geloof tegenover werken; 10:11,12 over het beslissende van het geloof in Jezus Christus; 11:7,8 over de verharding van (een deel van) Israël tegenover het uitverkoren deel.

207 Rom. 11:1,2

208 Rom. 11:6

209 Rom. 11:11

210 B. Wentsel, *De Heilige Geest, de kerk en de laatste dingen*, Dogmatiek deel 4b, pag. 113.

211 Rom. 11:15-24

212 Rom. 11:11

213 Rom. 11:20,21. Ook het beeld van de olijfbom maakt duidelijk, dat er geen sprake is van vervanging van Israël. Slechts de lege plaatsen worden opgevuld, het ongelovige deel van Israël wordt vervangen.

214 Rom. 11:24: het 'hoeveel eerder' is opvallend.

Zegt Rom. 11 ook iets over de toekomst van Israël? Wat hebben we te verwachten? Met andere woorden: heeft het jaloers maken resultaat?

Belangrijk is, dat Paulus spreekt van een goddelijk geheim.²¹⁵ Deze woorden geven aan, dat er iets ondoorgroondelijks gebeurt.²¹⁶ Een deel van Israël werd onbuigzaam, zodat juist heidenen konden toetreden. Dan²¹⁷ zal heel Israël worden gered.

Met andere woorden: de verharding van het ene deel heeft het behoud van het andere deel tot gevolg. En toch betekent dit, dat heel Israël gered zal worden. God laat Israël niet los, integendeel, Hij blijft trouw aan zijn volk en zijn beloften. Heel Israël spreekt van volheid (in het beeld van Paulus: een hele boom, vol takken).

Een belangrijk punt in de uitleg is: wat betekent 'heel Israël'?²¹⁸ Verschillende uitleg is mogelijk.²¹⁹ In het licht van deze hoofdstukken ligt de uitleg: heel Israël is de gelovige rest van het Joodse volk voor de hand.²²⁰ Daarbij staat het deel voor het geheel, ongeacht het aantal, dat behouden zal worden. Daarover spreekt Paulus niet. We drukken ons voorzichtig uit, want dwingend is de keus niet te maken. Het beeld dat Paulus gebruikt van de ene boom kan wijzen op (het gelovige) Israël plus de heidenen, die tot bekering gekomen zijn. De eenheid wordt dan benadrukt.

Tegelijk is het opvallend, dat Paulus het woord Israël nooit gebruikt voor het volk van God *inclusief de heidenen!*²²¹ Natuurlijk is het mogelijk, dat hij opeens wel het volk van God bestaande uit Joden en heidenen Israël noemt, maar dat ligt minder voor de hand.²²²

Of er nog grootschalige bekering onder de Joden plaatsvindt, blijft openstaan. Bekering van *heel* het Joodse volk ligt niet voor de hand,²²³ maar waarom zou bekering van velen niet mogelijk zijn? De profetie uit Jesaja 59²²⁴ kan hoopvol stemmen.

Uiteindelijk zegt het slot van Romeinen 11 niet zozeer iets over de toekomst van het Joodse volk, die ligt in Gods hand en valt ook onder zijn goddelijk geheim.

Veel belangrijker is, dat de kerk (van de heidenen) wordt aangesproken: vergeet je afkomst niet (wees niet hoogmoedig), en vergeet je taak niet (Joden jaloers maken).

Juist het beeld van de ene boom met de verschillende takken maakt duidelijk, de band die er is (moet zijn) binnen het ene volk van God tussen Joden-christenen en heidenchristenen. Tussen de kerk vandaag en onze Joodse voorouders in het geloof. Het gaat daarbij om het voortdurend besef, dat de kerk verankerd is in het OT, en dat uit het volk van de Joden de Christus gekomen is. Dit besef dringt tot een houding van verdriet als we de vreugde van Christus niet met de Joden kunnen delen, gebed om hun bekering tot Christus,²²⁵ en bezinning op de vraag, hoe we Israël jaloers kunnen maken tot het heil van Christus, zodat wij als wilde takken de natuurlijke takken (Israël) niet vergeten.

13. Openbaring en chiliasme

Kunnen we vanuit andere gedeelten van het NT nog iets zeggen over de plaats en de toekomst van Israël? Dan blijkt vooral het boek Openbaring in beeld komt.

In Openb. 7 wordt gesproken over 144.000 die het zegel droegen, uit elke stam van Israël. Daarmee zijn echter

215 Rom. 11:25

216 Wat niet hetzelfde is als: verborgen. Paulus onthult het goddelijk geheim, waarbij niet zozeer de inhoud, als wel de reden ondoorgroondelijk is.

217 Ook is de vertaling: 'zo', 'op die manier' mogelijk.

218 Rom. 11:25

219 a. heel Israël betekent: de rest van Israël, nl. het deel wat gelooft en Christus aanneemt (het deel staat voor het geheel). b. heel Israël betekent: de gelovige rest + de tot geloof gekomen heidenen, die dan samen het ware Israël vormen (de ene boom, met natuurlijke en geënte takken). c. te denken is aan een massale bekering van de Joden aan het eind van de geschiedenis, nadat de heidenen zijn toegetreden (het woordje 'dan' in vs.25 is dan een tijdsbepaling). Zie voor uitgebreide bespreking: J. van Bruggen, *Romeinen, Christenen tussen stad en synagoge*, pag. 169vv. Ook: H. de Jong, *a.w.*, pag.281-297.

220 Het woordje 'dan' heeft dan een temporele kleur, maar het behouden worden van Israël is niet alleen qua tijd van het ingaan van de heidenen afhankelijk, maar is er ook zakelijk mee verbonden, vgl. H. Ridderbos, *Aan de Romeinen*, pag. 264.

221 Opvallend is, dat in het boek Openbaring het volk van God, bestaande uit Joden en heidenen, wel genoemd worden naar Israël, zo bv. in Openb. 7:4.

222 In Rom. 9-11 is het thema Israël, waarbij terminologisch Israël slaat op het Joodse volk, vgl. B. Wentsel, *a.w.*, pag. 115.

223 Waarom zou Paulus anders zoveel verdriet hebben om zijn volksgenoten?

224 Geciteerd in Rom. 11:26.

225 A. van de Beek, *a.w.* pag. 215.

niet bedoeld Joden of christenen uit de Joden, maar het totaal van alle gelovigen uit alle volken.²²⁶ Zij worden weliswaar genoemd 'afkomstig uit elke stam van Israël' (7:4), maar daarmee wordt verwezen naar het volk van God, dat voortbouwt op het oude Israël. De totale gemeente van de verlostten wordt hier onder het beeld van de stammen van Israël voorgesteld.²²⁷

De 144.000 genoemd in Openb. 14 zijn identiek aan degenen die genoemd worden in Openb. 7. Dat betekent dat het volle getal van Gods uitverkorenen het nieuwe Israël van God vormt. Beide gedeelten uit Openbaring bevatten geen aanwijzingen, dat voor het natuurlijk Israël een bijzondere plaats is weggelegd.²²⁸

Sommige uitleggers identificeren de vrouw uit Openb. 12 met Israël. De zoon die geboren wordt (vers 5), de Messias Jezus Christus, is immers voortgekomen uit Israël. De woestijntijd zou dan duiden op de verstrooiing van het volk Israël na 70 n.Chr., en de begrenzing van deze woestijnperiode zou een verborgen aanwijzing zijn van Israëls religieuze bekering.²²⁹

Hoofdstuk 12 gaat echter over de vervolging en bedreiging van heel de christelijke gemeente. Daarin past niet een inzoomen op de positie van Israël (als bijzondere groep) en een spreken over haar toekomst. Bovendien is het zeer twijfelachtig, of het mooie, positieve beeld dat van de vrouw getekend wordt in Openb.12 overeen kan komen met het Israël, dat grotendeels de Messias heeft verworpen, en zelfs soms medeverantwoordelijk is voor vervolging van de christelijke gemeente.²³⁰

In Openb. 20 komen we voor de vraag te staan, of de regering van de messias plaatsvindt vanaf de aarde en wat we precies te verwachten hebben van deze duizendjarige regering.

Dat is van belang, omdat aanhangers van het chiliasme een belangrijke rol zien weggelegd voor Israël, in de tijd voorafgaande aan de wederkomst.

Wat in de volksmond chiliasme genoemd wordt, is in werkelijkheid een veelvormig verschijnsel met verschillende hoofdstromingen. We gaan hier niet in op allerlei details rond premillennianisme, postmillennianisme en dispensationalisme.²³¹

Op dit moment is van belang, dat het chiliasme stelt, dat er een duizendjarig rijk aanbreekt²³² als Christus terugkomt en gaat regeren. De satan wordt dan gebonden voor die periode. Deze regering van Christus op aarde gaat vaak gepaard met de 'opname van de gemeente'.²³³

De duizend jaar uit Openb. 20 koppelt men vervolgens vaak aan wat Paulus zegt dat 'heel Israël gered wordt'.²³⁴ Op die manier zal Israël tot zegen zijn voor heel de wereld. Christus regeert ook vanuit Jeruzalem waar de derde tempel wordt gebouwd. In het chiliasme, met name in het dispensationalisme, stelt men dan ook, dat de kerk vandaag slechts een periode is, een tussenvorm, omdat het God uiteindelijk gaat om Israël.

De duizend jaar is een tussentijd, daarna volgt de tweede wederkomst, na de grote eindtijd-gerichten.

Van groot belang is, hoe je Openb. 20 leest. Chiliasten lezen Openb. 19 en 20 chronologisch.²³⁵ Maar er is veel voor te zeggen, dat Openbaring de voleinding beschrijft in verschillende taferelen, die weliswaar *na* elkaar beschreven worden, maar *gelijktijdig* plaatsvinden.²³⁶

Verder doet de beschrijving in Openb. 20 niet zozeer denken een aards rijk met Jeruzalem als centrum. Eerder

226 H.R. van de Kamp, *Israël in Openbaring.*, pag. 133.

227 Van de Kamp, a.w. pag. 134: het begin is geweest de opbouw uit twaalf stammen, dat is de onderbouw van Gods gemeente. Daar bovenop wordt een bovenbouw gezet in de tijd van het nieuwe verbond. Gelovigen uit andere volken worden geënt op de stam van Israël.

228 Van de Kamp, a.w. pag. 163,164. Voor een uitgebreide exegese van beide gedeelten verwijs ik naar deze studie.

229 Zie voor de weergave hiervan van de Kamp, a.w. pag. 210.

230 Daarmee is ook de idee weerlegd, als zou er in Openb. 12 sprake zijn van een toekomstige bekering van Israël, van de Kamp, a.w. pag. 261.

231 Zie hiervoor o.a. Van de Kamp, a.w., pag. 17-86, Berkouwer, a.w., pag. 74-109, J. Hoek, *Hoop op God. Eschatologische verwachting*, pag. 178-198, Van Genderen in J. van Genderen en W.H. Velema, a.w., pag. 762-768. Zie ook J. van Genderen, *De verwachting van een duizendjarig vreedrijk*.

232 Openb. 20:1-5.

233 1 Tess. 4:17. De gedachte is dan: "Zoals het volk Israël bestemd is voor zijn eigen land hier op aarde is de christelijke gemeente bestemd voor de hemel hierboven", Graafland, a.w., pag. 122.

234 Rom. 11:26.

235 Van Genderen, a.w. pag. 25.

236 De volgorde in Openb. 19 en 20 is dan ook niet chronologisch, maar architectonisch, zie voor dit en verdere argumenten H.R. van de Kamp, *Openbaring, Profetie vanaf Patmos*, pag. 433,434.

moeten we denken aan een visioen van de hemel. Het gaat over ‘zielen, die op tronen zitten’²³⁷ en dit lijkt toch niet op een aardse situatie te wijzen.

Er zijn nog andere argumenten in te brengen tegen de opvatting, dat Christus op aarde duizend jaar gaat regeren, en dat in die periode heel Israël gered zal worden.²³⁸

Maar het grootste bezwaar is toch dat in deze opvatting er een tegenstelling wordt gemaakt tussen (het gelovige) Israël en de gemeente van Christus. Dit is een vertekening van wat de Bijbel zegt.²³⁹ Juist in het NT wordt alle nadruk gelegd op de eenheid van het volk van God, waarbij geen sprake is van Jood of Griek.

Tot slot wordt in Openb. 21 gesproken over het nieuwe Jeruzalem. Is dan uit dit hoofdstuk af te leiden, dat ook in het rijk van Gods heerlijkheid een bijzondere of centrale plaats is weggelegd voor het Joodse volk?

Vanaf het begin van dit hoofdstuk wordt duidelijk, dat het nieuwe Jeruzalem aardevullend is,²⁴⁰ dat de poorten openstaan voor kinderen van God uit alle volken²⁴¹ en dat Gods volk niet bestaat uit leden van één (etnisch) volk, maar uit leden van verschillende volken.²⁴²

Dat deze stad de naam Jeruzalem draagt wijst terug naar het OT, waarbij duidelijk wordt dat God nu waarmaakt, wat zijn aanvankelijke bedoelingen waren, namelijk. een samenleven met zijn gemeente.

Dat de namen van de twaalf stammen van Israëls zonen op de poorten van de stad geschreven staan,²⁴³ betekent, dat wat God nu realiseert in deze eeuwige stad, altijd al zijn bedoeling was. Tegelijk gaan de gelovigen uit de heidenen ook binnen in die stad, die gebouwd is op het fundament van de twaalf apostelen,²⁴⁴ en op die manier worden zij door het geloof ingelijfd bij Gods Israël.²⁴⁵

Ook op grond van Openbaring 21 is niet te concluderen, dat er een centrale plaats voor de Joden zal zijn in Gods rijk, en ook niet voor de gelovige Joden. Zij vormen samen met de gelovig geworden heidenen de wereldkerk. En die wereldkerk betekent de afronding van Israël. Via de inbreng van heidenen komt Gods Israël af.²⁴⁶

Ook vanuit Openbaring mogen we de conclusie trekken, dat Israël, net als andere volken, deelt in het heil van Christus, en alleen via Hem gered kan worden. Er is op grond van wat de Schrift ons vertelt over de wederkomst en de tijd daaraan voorafgaande geen reden om Israël ‘naar het vlees’ op een of andere wijze centraal te stellen.²⁴⁷ Tegelijk worden we er in het boek Openbaring op verschillende plaatsen aan herinnerd, dat het heil uit de Joden is. Gelovigen uit de heidenen moeten blijven beseffen, dat zij in het Israël van Abraham, Isaak en Jakob, het gelovige Israël worden ingelijfd.

En straks, het moment waar Openb. 21 over spreekt, zal Gods Israël voltooid zijn, bestaande uit Joden en heidenen, die al hun heil van Christus verwachten.

14. Oudtestamentische rituelen

We willen vervolgens stilstaan bij de vraag, of de oudtestamentische rituelen sinds de komst van Christus blijvende betekenis houden, zowel voor de Joden-christenen, als ook voor de heiden-christenen. De nieuwtestamentische gemeente, die in aanraking komt met Joden-christenen,²⁴⁸ ziet zich geconfronteerd met vragen betreffende de betekenis van de wet nieuwtestamentisch gezien, de besnijdenis en de feesten, zoals beschreven in het OT.

Welke waarde hebben deze rituelen en welke plaats nemen die vandaag de dag in?

²³⁷ Openb. 20:4.

²³⁸ Hoe verhoudt zich Christus’ regering op aarde met zijn plaats aan de rechterhand van God? En wat Israël betreft: wanneer heel Israël gered wordt, dan hoeft het evangelie ook niet meer aan hen verkondigd te worden. Daarnaast staat een herbouw van de tempel met daarin herstel van de offerdienst op gespannen voet met het enige offer van Christus.

²³⁹ Van Genderen, *a.w.*, pag. 55.

²⁴⁰ Misschien zelfs wel samenvalt met de nieuwe aarde, van de Kamp, *Israël in Openbaring*, pag. 312.

²⁴¹ Openb. 21:24,26.

²⁴² Daarbij is er veel voor te zeggen, om in Openb. 21:3 te vertalen: ‘zij zullen zijn volk zijn’, in plaats van te lezen het meervoud: zijn volken.

²⁴³ Openb. 21:12.

²⁴⁴ Openb. 21:14.

²⁴⁵ Van de Kamp, *a.w.* pag. 313.

²⁴⁶ Van de Kamp, *a.w.* pag. 315.

²⁴⁷ Van Genderen in J. van Genderen en W.H. Velema, *a.w.*, pag. 771.

²⁴⁸ Onder Joden-christenen versta ik Joden, die Jezus Christus als hun Heiland hebben aangenomen. Onder heiden-christenen versta ik christenen, afkomstig uit andere volken dan het Joodse volk.

Vanuit het NT wordt zonder meer duidelijk, dat heiden-christenen niet eerst Jood hoeven te worden, om de God van Israël als hun God en Vader aan te nemen.²⁴⁹

Tegelijk lezen zij nog steeds het OT, en daarin komt de wet en alle bepalingen daarbij horend in volle omvang naar voren. Hoe lees je als nieuwtestamentische christenen dat OT?

En wanneer Joden-christenen nog steeds oudtestamentische feesten vieren en hun kinderen besnijden, welke betekenis heeft dat, en hoe moet je dat beoordelen?

We willen proberen op die vragen een antwoord te geven. En op die manier hopen we dat duidelijk wordt, welke positie heiden-christenen innemen ten opzichte van Joden-christenen. Daarbij is zonder meer duidelijk, dat er geen sprake is van twee groepen christenen, maar dat deze twee één zijn gemaakt in en door Christus.²⁵⁰ Er is één volk, het is één boom. Tegelijk houdt Israël wel een eigen plaats. Dat betekent dat je vanuit de eenheid en verbondenheid eventuele verschillen onder ogen moet zien.

We schrijven achtereenvolgens over de wet, de besnijdenis en de feesten. Daarbij willen we ons uitgangspunt nemen in het belijden van de kerk, waar het gaat om Christus, die de vervulling van de wet is (art. 25 NGB²⁵¹). Wanneer we namelijk een goed zicht hebben op de wet, de betekenis daarvan en de plaats van Christus in het geheel, kunnen we ook een oordeel vormen over de betekenis van (oudtestamentische) feesten en rituelen als de sabbat en de besnijdenis.

15. Christus heeft de wet vervuld

In Matteüs 5:17 spreekt Jezus zich heel duidelijk uit over de wet en wat Hij daar mee doet. Jezus is niet gekomen om de wet af te schaffen, maar om de wet tot vervulling te brengen. Daarbij maakt Jezus zelf al duidelijk, dat vervullen niet betekent: voltooien in de zin van dat de wet daarmee een gepasseerd station is geworden.

Vervullen betekent hier, dat Jezus de wet tot zijn ware bestemming brengt.²⁵²

In het vervolg van Matt. 5 laat Jezus zien, hoe radicaal de geboden van God eigenlijk zijn. Daarmee worden de geboden van God voor (zondige) mensen volstrekt onmogelijk om te houden.²⁵³

Tegelijk betekenen de woorden van Jezus hier, dat er een uitweg geboden wordt, niet om onder de wet uit te komen, maar om de wet in de volle breedte en diepte te kunnen houden. Immers, wie zich aan de wet van God houdt en daarnaar leeft, die is heilig voor God en die zal leven.

Jezus Christus gaat nu doen, wat geen mens kan, namelijk de wet van God houden. Met andere woorden: laten zien hoe het leven voor God er dan uit ziet.

Tegelijk betekent dat ook, dat Jezus ons door zijn Geest de gehoorzaamheid van de wet toerekent. Dat kan alleen, omdat Jezus de dreiging en de straf van de wet heeft weggenomen aan het kruis.²⁵⁴

Uiteraard zegt Matt. 5 nog niet, wat het vervullen van de wet allemaal inhoudt, maar wel maakt Jezus hier duidelijk, dat de wet van God blijvend is, zijn geboden worden niet opeens afgeschaft.

Ook wordt duidelijk, dat Jezus niet alleen de wet in z'n scherpte neerzet, maar tegelijk ook als Persoon zelf een uitweg biedt om niet door diezelfde wet om te komen.²⁵⁵

249 Te wijzen is o.a. op het Apostelbesluit in Hand. 15, op Gal. 5, waar het gaat om de besnijdenis en Rom. 3, waar het gaat om de wet.

250 Vgl. Efez. 2:11-22.

251 De tekst van art. 25 NGB luidt: Wij geloven, dat de schaduwachtige eredienst van het oude verbond en de gebruiken die door de wet waren voorgeschreven, met de komst van Christus hebben afgedaan en dat zo aan al deze schaduwen een einde is gekomen. Daarom moeten de christenen die niet langer handhaven. Toch blijft voor ons de waarheid en de inhoud ervan in Christus Jezus, in wie zij hun vervulling hebben. Wel maken wij nog gebruik van de getuigenissen uit de Wet en de Profeten, om ons in het Evangelie te bevestigen en ook om overeenkomstig Gods wil ons leven in alle eerbaarheid in te richten tot zijn eer.

252 B. Reitsma, a.w., pag. 114.

253 Dat gold in het OT ook al, want Jezus haalt in de Bergrede de eigenlijke betekenis van de geboden naar voren. De betekenis, die God er al ingelegd had vanaf het begin.

254 Rom. 8:3,4 zegt: de Zoon heeft met de zonde afgerekend, opdat in ons wordt volbracht wat de wet van ons eist. En Gal. 3:13 zegt: Christus Jezus heeft ons vrijgekocht van deze vloek (nl. dat ieder vervloekt is, die zich niet houdt aan wat de wet zegt).

255 J. van Bruggen kan dan ook zeggen, dat vervullen betekent, dat datgene wat nog openstond, nu ook gerealiseerd wordt (Van Bruggen, *Matteüs*, pag. 93). Jezus gaat doen, wat niemand voor hem kon doen, en Jezus gaat geven, waar de wet om vroeg: volstreekte gehoorzaamheid aan God.

Dat betekent dat je kunt zeggen: wie de wet goed verstaat, moet bij Jezus uitkomen, maar ook, dat de wet sinds de komst van Jezus in het licht van zijn genade en waarheid is komen te staan.²⁵⁶

Paulus werkt later in zijn brieven (met name de brief aan de Romeinen en de Galaten) verder uit, wat Christus met de wet gedaan heeft.

Nadrukkelijk zegt hij, dat de wet niet slecht is,²⁵⁷ het is juist een gebod dat tot leven had moeten leiden. De wet zelf is heilig en goed.²⁵⁸ Maar het is de zonde, die de mens in de greep heeft en tot de dood leidt.

De wet kan niet anders doen, dan die zonde veroordelen, maar de wet zelf is onmachtig om die veroordeling te breken en de gerechtigheid van God te geven.²⁵⁹

God Zelf heeft gedaan wat de wet niet kon: de macht van de zonde breken, en de veroordeling van de wet wegnemen.²⁶⁰ Er is dankzij Christus een nieuwe orde gekomen, niet die van de wet, maar van de Geest.²⁶¹

Dat betekent dat we van de wet bevrijd zijn, we zijn dood voor de wet,²⁶² maar dat betekent niet, dat we wetteloos geworden zijn. Nee, omdat de wet het werk is van de Geest²⁶³ kun je zeggen dat de wet van de Geest die in Christus Jezus leven brengt, ons bevrijd heeft van de wet van de zonde en de dood.²⁶⁴

Ons leven wordt nu beheerst door de Geest en alleen zo kunnen we zeggen, dat in ons wordt volbracht wat de wet van ons eist.²⁶⁵ Door de Geest van Christus komt de wet tot zijn eigenlijke bedoeling.

Waar de Geest en de wet op uit zijn is ten diepste hetzelfde, namelijk gerechtigheid voor God.²⁶⁶

Daarmee is ook voor Paulus glashelder, dat de wet, ook al is die goed, zonder Christus en het werk van zijn Geest, tot de dood leidt. Want geen mens kan zelf die wet volbrengen. Werken van de wet²⁶⁷ zijn niet voldoende, om Gods gerechtigheid te verkrijgen. Dat ligt niet aan de wet, ook niet dat werken per definitie slecht zijn, maar dat onze werken door de zonde volstrekt ontoereikend zijn voor God. Alleen door ons geloof in Christus is er redding bij God. Dus kunnen we zeggen, dat de wet zijn doel vindt in Christus, zodat iedereen die gelooft, rechtvaardig wordt verklaard.²⁶⁸ Het doel dat Israël najoeg – de gerechtigheid, zoals die in de wet (de Thora) is verwoord – kan slechts verkregen worden door het geloof in Jezus Christus.

Nu we Christus kennen, herkennen we ook, dat het hier in de wet uiteindelijk om draaide. Des te opmerkelijker is het, dat met name veel wetsgetrouwe Joden Jezus als vervuller en doel van de wet niet herkend hebben en daarom afwezen.

Wanneer de wet z'n doel vindt in Christus, betekent dat dus niet, dat met Hem de wet is afgeschaft. De wet (Thora) komt juist in hem tot zijn ware bestemming.²⁶⁹ Maar kun je zeggen, dat op een bepaalde manier Christus toch letterlijk het einde van de wet is? Als met Christus de realiteit van de wet gekomen is, heb je dan de wet nog nodig?

Als je iets preciezer formuleert zou je kunnen zeggen, dat met Christus geen einde is gekomen aan de inhoud van de wet, maar wel aan de gestalte van de wet. Iets dergelijks zegt Paulus in Galaten 3. In de situatie vóór de komst van Christus schreef de wet voor wat wel en niet mocht.²⁷⁰ Maar met de komst van Christus zijn de

²⁵⁶ H. Baarlink, *Matteüs I*, pag. 91.

²⁵⁷ Rom. 7:7: moeten we vaststellen, dat de wet hetzelfde is als de zonde? Absoluut niet!

²⁵⁸ Rom. 7:10,12.

²⁵⁹ Reitsma, *a.w.* pag. 107: De wet brengt het probleem (van de mens) in kaart, maar is niet in staat het op te lossen.

²⁶⁰ Rom. 3:21; 8:3.

²⁶¹ Rom. 7:6.

²⁶² In de zin van de veroordeling van de wet.

²⁶³ Rom. 7:14.

²⁶⁴ Rom. 8:2.

²⁶⁵ Rom. 8:4.

²⁶⁶ Reitsma, *a.w.*, pag. 108.

²⁶⁷ Rom. 3:27.

²⁶⁸ Rom. 10:4. In de NBV wordt terecht vertaald: de wet vindt zijn doel in Christus. De vertaling, dat Christus het einde der wet is (NBG-'51) kan tot misverstanden leiden.

²⁶⁹ Reitsma vergelijkt de wet met een bouwtekening van een huis. Wanneer het huis is afgebouwd, dan zijn de plannen die op de tekening stonden duidelijk in het gebouw terug te vinden, Reitsma, *a.w.*, pag. 111.

gelovigen volwassen geworden. Ze staan niet meer onder toezicht, maar door te gaan geloven in Jezus Christus ontvangen de gelovigen de Geest, door wie ze leren bidden: Abba, Vader.²⁷¹

Wat betekent dat nu voor de wet? De wet is door de Geest in het hart van de gelovigen geschreven. En door de Geest is de liefde als vervulling van de wet²⁷² in de harten van de gelovigen uitgestort. Waar mensen door de Geest Jezus volgen,²⁷³ daar komt de wet tot zijn ware bestemming. In het leven van de gelovige is de wet dagelijks zichtbaar – althans, zo zou het moeten zijn.²⁷⁴

Hiermee doet Paulus echter nog geen uitspraak over de vraag in hoeverre joodse christenen kunnen blijven leven naar de stijl van hun vaderlandse wetten.²⁷⁵ Joodse christenen hoeven niet te breken met het leven naar de wet. Wel moeten ze beseffen, dat leven naar de wet alleen zinvol is dankzij de komst van de Messias Jezus. Tegelijk mogen zij hun leven naar de wet niet opleggen als aanvullend voor het leven van andere christenen.²⁷⁶

Voor Joden en heidenen is Christus de enige weg tot behoud. Dat betekent voor Joden, dat zij niet behouden kunnen worden langs de weg van de wet, zonder Christus. Het doel dat Israël in de wet najaagde, kan slechts in Christus bereikt worden. En dus moet je zeggen, dat de Jood die trouw wil zijn aan de God van de Thora, Christus moet aanvaarden als Messias.²⁷⁷

Maar omgekeerd geldt ook, dat de heidenen niet zonder de wet gered kunnen worden. Want het heil in Christus is geen nieuwe weg die God is ingeslagen, maar een, waarin de wet tot zijn doel komt.²⁷⁸ De kruisdood als redding uit de vloek van de zonde heeft alleen maar betekenis in het kader van de wet.²⁷⁹

En nu we verlost zijn, nu Christus ons bevrijd heeft van de vloek van de wet, nu blijkt het geloof in Christus in de daden, dat wil zeggen: het doen wat de wet vraagt, want zonder daden is het geloof dood.²⁸⁰

Daarom blijft het noodzakelijk voor de kerk, om de Thora te blijven bestuderen. Want alleen zo is de Messias Jezus Christus echt te verstaan.

Zonder wet begrijpt men niets van Jezus, zonder wet begrijpt men niets van het leven in hem. Net zoals men de wet niet begrijpt, zonder Jezus te kennen.²⁸¹

16. Schaduwen die voorbijgaan

Wanneer je de brief aan de Hebrëënen leest, wordt duidelijk dat de komst van Christus grote betekenis heeft in het verbond, dat God met zijn volk heeft.

De omgang wordt anders, en dat heeft tegelijk grote gevolgen voor de omgang van God met zijn volk in de offerdienst, zoals die uitvoerig beschreven wordt in het OT.

Niet voor niets neemt de Hebrëënbrief steeds het uitgangspunt in de oudtestamentische cultus, om vervolgens te laten zien wat er met Christus is veranderd.

Er is in Hebrëënen sprake van een eerste verbond en een beter verbond,²⁸² waarbij het eerste verbond bepalingen voor de rituelen van de dienst en het aardse heilgdom bevatte.²⁸³ Gaven, offers, rituele wassingen en andere uiterlijke bepalingen gelden tot aan de nieuwe orde.²⁸⁴

270 Gal. 3:24: de wet hield toezicht op ons totdat Christus kwam. De NBG-'51-vertaling spreekt in dit verband van de wet als tuchtmeester tot Christus.

271 Gal. 3:25,26. Vgl. ook 4:6.

272 Rom. 13:10.

273 Waar men gelooft in Christus en de liefde kent, Gal. 5:6.

274 Reitsma, *a.w.* pag. 114.

275 J. van Bruggen, *Galaten*, pag. 113: wanneer de zon gaat schijnen, hoeft men zijn jas niet te verbranden. In Galatië willen echter joodse christenen jassen uitdelen nadat de zon is gaan schijnen: daar verzet Paulus zich tegen.

276 J. van Bruggen, *Paulus*, pag. 216. Paulus beklemtoont in Galaten dat de nationale wet van Gods volk Israël sinds de komst van Jezus in het licht is komen te staan van de internationale Geest van de Messias.

277 Reitsma, *a.w.* pag. 116.

278 Reitsma, *a.w.*, pag. 116.

279 Van de Beek, *De kring om de Messias*, pag. 212.

280 Jak. 2:24 en 26.

281 Van de Beek, *a.w.* pag. 244.

282 Hebr. 8:6,7.

283 Hebr. 9:1.

284 Hebr. 9:9,10.

Met andere woorden: nu Christus gekomen is en niet een aards, maar een hemels heilighdom is binnen gegaan,²⁸⁵ nu is Hij bemiddelaar geworden van een nieuw verbond.²⁸⁶ En dat heeft consequenties voor heel de oudtestamentische offerdienst en de daarbij behorende rituelen. Met nadruk zegt Hebreëen, dat Christus *eens en voor altijd* het offer heeft gebracht, en daarmee de oudtestamentische offerdienst heeft afgeschaft.²⁸⁷

De dood van Christus aan het kruis is van beslissende betekenis voor allen die in Hem geloven. Dat betekent tegelijk, dat de omgang met God verandert, en de tempel en daarmee de offerdienst uit beeld verdwijnen. Dat bleek al direct bij het sterven van Jezus, waarbij het voorhangsel in de tempel scheurde.²⁸⁸ Dat bij de eerste christenen in Jeruzalem de tempel nog steeds een belangrijke plaats innam, is meer praktisch te duiden: dat was de plaats, waar Joden bij elkaar kwamen en daardoor bij uitstek de plaats om het evangelie van de gekruisigde Christus te verkondigen. We lezen nergens, dat de eerste christenen naar de tempel gaan om offers te brengen.²⁸⁹ Als dan ook in 70 na Christus de tempel verdwijnt, is dat voor christenen geen schok, eerder een bevestiging, van wat zij al wisten: de offerdienst was vervuld.²⁹⁰

Niet meer de tempel was de centrale plaats, Christus is het hart van de omgang met God geworden. In Hem kwam alles samen: Hij was God Zelf, Hij was de woning uit de hemel, Hij was het offer, de Priester, de Gezalfde, de Knecht des Heren. Hij was ook heilige spijs en drank van het eeuwige leven.²⁹¹ Betekent dat ook, dat grote delen van het OT definitief dicht kunnen blijven? De oude kerkvaders laten in hun uitleg zien, dat zij het OT christologisch willen lezen, dat wil zeggen: ook inhoudelijk is Christus de vervulling van het OT. Ze doen dit consequent vanuit de gedachte: als Christus de vervulling van de wet is, weten we alleen wie Hij is, als we weten welke wet Hij vervult, en hoe Hij die vervult. Zonder het OT vervluchtigt Christus tot een idee.²⁹²

Op dezelfde manier spreekt ook de NGB in art. 25: de waarheid en inhoud van de schaduwen van de oudtestamentische dienst blijven in Christus Jezus.

Enerzijds wordt gezegd: christenen moeten die schaduwachtige eredienst niet langer handhaven, anderzijds wordt zo geprobeerd het OT niet definitief af te schrijven, maar als waardevol te handhaven.

17. Besnijdenis

Wanneer je iets wilt zeggen over de besnijdenis, is het goed je te realiseren, dat de besnijdenis het hart van de Joodse identiteit raakt. Zelfs seculiere Joden zullen hun zonen besnijden. Dat betekent dat je zorgvuldig moet zijn in je spreken over de besnijdenis, en daarom wil ik er ook apart bij stilstaan.

Hoort de besnijdenis ook bij de schaduwen van het oude verbond, die voorbijgaan? Als heiden-christenen niet besneden hoeven te worden (en daar is het NT heel duidelijk over), heeft dat dan ook consequenties voor Joden-christenen? En kun je zeggen, dat in het NT de doop in de plaats van de besnijdenis gekomen is?

In het OT zijn verbond en besnijdenis onlosmakelijk verbonden. Wie de besnijdenis achterwege liet, verbrak het verbond, en de besnijdenis liet positief zien, dat er binnen het verbond met God leven mogelijk was.²⁹³

Het ontvangen van de besnijdenis als zodanig was echter niet voldoende om in de zegen van het verbond te delen: besnijdenis van het hart was noodzakelijk.²⁹⁴ In tijden van overheersing en onderdrukking werd het besnijden van kinderen door Joodse ouders als een daad van bewuste belijdenis gezien, waarbij die belijdenis zelfs het martelaarschap met zich mee kon brengen.²⁹⁵

285 Hebr. 9:12.

286 Hebr. 9:15.

287 Hebr. 7:27; 9:12; 10:10.

288 Matt. 27:51.

289 Hand. 21:15-26 vertelt over Paulus, die wel een offer brengt. Maar het offer dat Paulus brengt voor de vier mannen die onder een gelofte staan is niet zozeer voor hemzelf van belang, als wel voor Joden in Jeruzalem, die op die manier zullen zien, dat Paulus niet aanspoort tot ontrouw aan Mozes.

290 Van de Beek, *a.w.* pag. 262.

291 Van de Beek, *a.w.* pag. 272.

292 Van de Beek, *a.w.* pag. 274.

293 J.P. Versteeg in: W. van 't Spijker, *Rondom de doopvont*, pag. 28.

294 Jer. 4:4, vgl. Ezech. 44:7, waar onbesnedenen van hart en lichaam op één lijn worden gesteld.

295 Versteeg, *a.w.* pag. 29.

In het NT zie je een aantal markeringspunten. Zo wordt vanaf Handelingen 10 en 11 duidelijk, dat het evangelie ook naar de heidenen (dus ook onbesnedenen) mag gaan. Met name de apostel Paulus wordt uitgezonden naar de heidenen.

In Hand.15 lezen we over een kwestie, die door Joden wordt aangekaart.²⁹⁶ Het punt in geding is dan: moeten zij die tot bekering komen ook besneden worden, omdat zij alleen zo gered kunnen worden?²⁹⁷

De uitkomst van het beraad in Jeruzalem is dan, dat aan heidenen-christenen geen lasten worden opgelegd,²⁹⁸ en dat betekent concreet, dat wie de Messias van God aanvaardt, geen Jood hoeft te worden.²⁹⁹

Daarmee is de wet niet afgeschaft als regel voor vroomheid binnen Israël, maar deze wet wordt niet opgelegd aan heidenen die zich in Christus' naam laten dopen en gaan geloven in Israëls God.³⁰⁰

Daarmee zijn de problemen rond de besnijdenis niet opeens verleden tijd.

Met name de brief aan de Galaten laat zien, dat er voortdurend conflicten sluimeren rond de besnijdenis, waarbij het dan vooral gaat om de plicht besneden te worden, wil je bij het volk van God kunnen horen en door Hem gered worden.

De reden dat Paulus in Galaten zo scherp is, is dat het gevaar dreigt dat de Galaten (heiden-christenen) overgaan tot het Jodendom. Daarom lijkt het ook, dat Paulus de besnijdenis tegenover geloof in Christus zet.³⁰¹

Maar Paulus verzet zich hier tegen de gedachte, dat slechts het Joodse volk de ene gemeente van God is, zodat je, wil je bij God horen, je tot dit volk (via de besnijdenis) formeel moet toetreden. De besnijdenis zou dan als aanvullende maatregel noodzakelijk zijn, alsof geloof in Christus niet genoeg zou zijn. Maar het beeld, als zou Paulus zich hebben ingezet om de besnijdenis af te schaffen is onjuist. Wanneer heidenen niet aan de wet of aan de besnijdenis worden gebonden, betekent dat niet, dat voor Joden de wet of de besnijdenis wordt afgeschaft.³⁰² Zeker in de tijd van de apostelen werd naast een besnijdenisloos evangelie voor heidenen ook door velen het evangelie van de besnijdenis gepredikt onder de Joden.³⁰³

Paulus zelf heeft Timoteüs besneden.³⁰⁴ Hij deed dat ter wille van de Joden, staat er, en daarbij moeten we denken aan de toekomstige functie van Timoteüs. Ook door de Joodse gemeenschap moet Timoteüs worden gerespecteerd.³⁰⁵ Dat maakt van Timoteüs een uitzondering en zijn situatie bijzonder.

Want daarnaast kun je ook zeggen, dat de Heilige Geest duidelijk maakt, dat God bij de heidenen het geloof in Christus belangrijker vindt dan de besnijdenis en op die manier de inlijving in het Joodse volk.³⁰⁶ Onbesneden christenen uit de volken en besneden christenen uit de Joden vormen één gemeenschap.³⁰⁷

Dat betekent tegelijk, dat het leven als Jood begrensd wordt door de nieuwe gemeenschap in Christus: Joodse gewoonten mogen niet gebruikt worden om de deur tussen joden- en heiden-christenen gesloten te houden.³⁰⁸

296 In 15:1 wordt gesproken over 'leerlingen uit Judea'. Onduidelijk is, of het hier om gemeenteleden uit Jeruzalem gaat of om een afsplitsing daarvan. Duidelijk is wel, dat het hier om christenen gaat, en niet om orthodoxe Joden, die Jezus als Messias verwierpen.

297 Van Bruggen betoogt, dat het hier niet gaat om minachting voor Messias Jezus, maar om de kwestie hoe heidenen bij het volk van God kunnen horen zonder Jood te worden, met de uiterlijkheden en rituelen, die de wet van Mozes voorschreef, J. van Bruggen, *Paulus*, pag. 58.

298 Hand. 15:19: zij hoeven dus niet besneden te worden.

299 Van Bruggen, *a.w.* pag. 59.

300 Van Bruggen, *a.w.* pag. 61.

301 Gal. 5:2.

302 Van Bruggen, *a.w.* pag. 189.

303 Van Bruggen, *a.w.* pag. 189. Volgens van Bruggen treedt er al gauw perspectiefvervalsing op, waardoor het lijkt alsof het evangelie zonder besnijdenis het enige en normale was.

304 Hand. 16:3.

305 J. van Eck, *Handelingen, De wereld in het geding*, pag. 339.

306 Van Bruggen, *a.w.* pag. 188.

307 Te wijzen is op 1 Kor. 7:18 en 19, waar Paulus schrijft dat een besnedenen de besnijdenis niet ongedaan moet maken en een onbesnedenen zich niet moet laten besnijden, maar dat belangrijker dan de besnijdenis is, of men de geboden van God in acht neemt.

308 Van Bruggen, *a.w.* pag. 191: Daarmee overstijgt het gebod van Jezus om één te zijn door de Geest bepaalde geboden van de Thora van Mozes.

Uit bovenstaande mogen we de (voorzichtige) conclusie trekken, dat Joden-christenen en heiden-christenen heel verschillend naar de wet van Mozes, en daarmee ook naar de besnijdenis kijken. En daarmee is de weg vrij, om onderscheid te maken tussen de besnijdenis als religieus teken (inlijving in het volk en het verbond van God) en de besnijdenis als nationaal³⁰⁹ teken.

Kun je als Jood je zonen besnijden, puur en alleen omdat ze tot het Joodse volk horen, zonder dat je daarmee zegt, dat ze besneden *moeten* worden, om bij het verbond met God te horen? Met andere woorden: geldt vanaf het NT de besnijdenis voor Joden nog altijd als (religieus) teken van het verbond?

We zullen daarvoor de vraag moeten beantwoorden, of de doop in de plaats van de besnijdenis gekomen is.

18. Doop en besnijdenis

Nergens in het NT lezen we, dat de besnijdenis bewust is afgeschaft, verouderd is verklaard, of dat de doop nu rechtstreeks in de plaats van de besnijdenis gekomen is. Heel de discussie, zoals boven beschreven, gaat over mensen die niet besneden zijn, en dan ook niet besneden hoeven te worden.

Jezus geeft vlak voor zijn Hemelvaart de opdracht om te dopen. Discipel worden van Jezus wordt gemarkeerd door de doop. Op die manier worden mensen verbonden met Christus en ingelijfd in het ene volk van God. De doop van de heiden Cornelius³¹⁰ laat zien, dat inlijving in het volk van God gebeurde zonder besnijdenis. Je zou zelfs kunnen zeggen: het gebeurde nu door de Geest. Petrus durfde immers de doop niet te weigeren, nu hij zag, dat de Geest op deze heiden was uitgestort.³¹¹

Vanaf dat moment laat God Zelf zien, dat zijn ene volk niet slechts bepaald wordt door afkomst (volk van Abraham) of besneden behoort te zijn (en daarmee ingelijfd te worden in het Joodse volk), maar dat zijn volk bestaat uit besnedenen en onbesnedenen, Joden en heidenen. En de doop is voor alle gelovigen het beslissende markeringspunt: ingelijfd worden in Christus en in zijn gemeente. Is daarmee de doop in de plaats van de besnijdenis gekomen? Voor Joden-christenen niet in de zin van, dat zij niet meer besneden mogen worden, of dat de besnijdenis door de doop is afgeschaft. Zij hoeven de besnijdenis niet in te ruilen voor de doop. Wel betekent de doop, ook voor hen: ingelijfd worden in Christus, en juist dat is beslissend. Niet afkomst of besnijdenis op zich redt, maar geloof in Christus. Het in Christus zijn is beslissend, voor iedereen.

In zoverre kun je zeggen dat de doop een meerwaarde heeft boven de besnijdenis.³¹²

Spreekt dan de belijdenis te sterk, als gezegd wordt, dat Christus de besnijdenis heeft afgeschaft en in plaats daarvan de doop heeft ingesteld?³¹³

Van belang daarbij is vooral Kolossenzen 2:11,12.

De tegenstelling die Paulus hier maakt is niet zozeer doop tegenover besnijdenis, maar (oudtestamentische) besnijdenis die werk is van mensenhanden en de besnijdenis van Christus die bestaat in het delen in zijn heilswerk van kruis en opstanding, en daarom geen werk van mensenhanden is.³¹⁴ Deze besnijdenis van Christus wordt getypeerd als het afleggen van het aardse lichaam. Daarmee wordt bedoeld het onverloste bestaan buiten Christus. Christus heeft echter door zijn sterven aan het kruis aan dat zondige bestaan een einde gemaakt. Deze besnijdenis van Christus (of: Christus-besnijdenis) betekent dus het in Christus zijn en het delen in zijn lijden, sterven en opstaan.

309 Met nationaal bedoel ik hier het Joodse volk, waartoe je krachtens geboorte behoort. Het gaat dan om besnijdenis als identiteitsteken van het Joodse volk (vgl. noot 278).

310 Hand. 10.

311 Hand. 10:44-48.

312 Niet voor niets verzet Paulus zich tegen de gedachte, alsof gedoopt zijn *zonder* besneden te zijn minderwaardig zou zijn ten opzichte van gedoopt en besneden. Geloof in Christus is beslissend en is daarmee volwaardig.

313 Art. 34 NGB: wij geloven en belijden dat Jezus Christus het einde van de wet is (...). Hij heeft de besnijdenis, waarbij bloed vloeide, afgeschaft en in plaats daarvan het sacrament van de doop ingesteld. Het klassieke doopformulier spreekt op dezelfde manier: omdat nu, in het nieuwe verbond, de doop in plaats van de besnijdenis gekomen is (...). En een ander doopformulier zegt: Paulus laat aan de christelijke gemeente te Kolosse weten dat zij die gedoopt zijn, niet besneden hoeven te worden.

314 Versteeg in: *Rondom de doopvont*, pag. 107.

Wanneer deel je daarin? Hoe komt die besnijdenis tot stand? Dat gebeurt in de doop. Weliswaar niet in de doophandeling zelf, maar de doop legt een relatie met het heilswerk van Christus. Door de doop worden we ingelijfd in Christus en zo delen we in zijn sterven en opstaan. Je zou kunnen zeggen dat inlijving in Christus een radicalere vorm van besnijdenis is dan de besnijdenis door mensenhanden.³¹⁵ Daarmee is de doop een beslissend moment geworden om aan te geven, dat je deelt in dood en opstanding van Christus. De besnijdenis wijst vooruit naar de dood van Christus (de Christus-besnijdenis, zijn heilswerk). En de doop wijst terug naar dat gebeuren. Het heilswerk van Christus is de beslissende schakel tussen besnijdenis en doop. Beide zijn betrokken op hetzelfde heilswerk in Christus. Maar tegelijk moet je beiden onderscheiden als belofte en vervulling, schaduw en werkelijkheid van het ene werk van Christus.³¹⁶ Dat betekent tegelijk, dat de besnijdenis als werk van mensenhanden in Christus vervuld is. De inlijving in Christus, die de Kolossenzen hebben ondergaan, geldt als een besnijdenis. Het is een besnijdenis door God zelf verricht; de Kolossenzen zijn op het hoogste niveau besneden, en moeten zich daarom niet laten imponeren door mensen die hun nog een besnijdenis door mensenhanden willen opdringen.³¹⁷ De besnijdenis van Christus, die *geen* werk van mensen is, gaat uit boven de besnijdenis door mensenhanden. En naar die besnijdenis van Christus wijst de doop. Daarmee kun je zeggen, dat heilshistorisch de doop *wel* in de plaats van de besnijdenis gekomen is.³¹⁸

Duidelijk wordt in het NT, dat de besnijdenis niet geboden wordt, niets toevoegt, dat zelfs de klok heilshistorisch gezien wordt teruggedraaid en dat de volheid van Christus miskend wordt, wanneer naast de doop ook besneden zou worden, om bij Gods volk te worden ingelijfd. Daarvoor is de doop immers voldoende. Want op die manier word je bij Christus ingelijfd, en maak je deel uit van Gods volk.³¹⁹

Dan blijft toch nog één vraag over. Wat betekent dit voor de Joden? Moeten zij de besnijdenis achterwege laten? Is dat een gebod sinds Christus? Joden hoeven hun Jood-zijn niet op te geven om bij Christus te horen. Het mooie van het bij Christus horen is nu juist, dat ieder in zijn eigenheid deel mag uitmaken van het ene volk van God.

De Joodse identiteit vormt dan ook geen bedreiging voor het christen-zijn. Daarmee doe je al een uitspraak, óók over de besnijdenis. Hun besnijdenis is niet uitgewist of ongewenst verklaard.³²⁰

Tegelijk behoren ook zij gedoopt te worden, als bewijs van het in Christus verbonden zijn. Uiteindelijk geeft Christus de doorslag, en niet de wet van Mozes. Het Jood-zijn trouw zijn mag niet betekenen, dat aan de verbondenheid aan Christus tekort wordt gedaan.³²¹

Toegepast op de besnijdenis betekent dat, dat de besnijdenis voor de Joden bestaansrecht heeft en houdt (ik noemde dat hierboven besnijdenis als nationaal teken). Maar tegelijk dat de doop, als teken van het in Christus zijn, daar boven uit gaat. Besnijdenis kan niet zonder doop, doop wel zonder besnijdenis, ook voor Joden. Daarmee is de besnijdenis als religieus teken sinds Christus vervuld. Het houden van de besnijdenis door Joden is niet verkeerd, maar geen teken van grotere gerechtigheid.³²²

19. Feesten

Het beeld van de schaduw en de werkelijkheid komen we tegen in Kolossenzen 2:16,17.

Daar zegt Paulus: “laat niemand u iets voorschrijven op het gebied van eten en drinken of het vieren van feestdagen, nieuwemaan en sabbat. Dit alles is slechts een schaduw van wat komt – de werkelijkheid is Christus”. De komst van Christus heeft dus ingrijpende gevolgen voor eten en drinken,³²³ en voor het houden van vaste (feest)dagen.

315 Van Eck, *Kolossenzen en Filemon, Weerbaarheid en recht*, pag. 146

316 Versteeg, *a.w.*, pag. 112.

317 Van Eck, *a.w.* pag. 147.

318 Zo spreekt bv. ook art. 34 NGB.

319 Meer besnijdenis is dan ook niet nodig, van Eck, *a.w.* pag. 148.

320 Paulus wil in Kol. 2 dan ook niet aan de band tussen Jodendom en besnijdenis tornen, hij richt zich op de christenen van niet-Joodse afkomst, die zich niet gedwongen moeten voelen om zich te laten besnijden, van Eck, *a.w.* pag. 149.

321 B. Maoz, *a.w.*, pag. 126,127.

322 Reitsma, *a.w.* pag. 117.

323 Dit kan duiden op de oudtestamentische spijswetten en de wetten over rein en onrein.

De feesten, zoals voorgeschreven worden in het OT³²⁴ wijzen naar Gods grote daden in de oudtestamentische bedeling. Sinds de komst van Christus zijn Gods grote daden in Hem geconcentreerd. Zo kun je zeggen, dat de oudtestamentische feesten ook in Christus hun vervulling hebben.

Christus heeft het avondmaal ingesteld tijdens de viering van het Pesachfeest. Hij nam elementen uit dat feest (brood en wijn) en betrok die op Hemzelf. Het eten van het paaslam keert in het avondmaal niet terug. Dat kan ook niet, want Christus bewijst Zich als het ware Paaslam.

Hij vestigt de aandacht op Zichzelf ('doe dit tot mijn gedachtenis'). We kunnen het avondmaal dan ook niet een christelijke vorm van de Pesachmaaltijd noemen.³²⁵

De kerk viert in het avondmaal, dat het Pesachlam Christus eens en voor altijd is geslacht.³²⁶

Hoe zit het dan met het Pinksterfeest? In het OT was het Wekenfeest de voortzetting en in zekere zin de afsluiting van het Pesachfeest³²⁷: wie bevrijd is en het land beërft, mag ook de vruchten daarvan genieten.³²⁸

De betekenis van Pinksteren voor de kerk heeft ook verband met Pasen. Het Pinksterfeest betekent de voltooiing van Pasen: Pinksteren als de bekendmaking van de verheerlijking van de Gekruisigde.³²⁹ Ook het Loofhuttenfeest was een oogstfeest. Daarnaast werd op het Loofhuttenfeest herdacht, dat God het volk Israël tijdens de woestijnreis uit Egypte had beschermd. Het Loofhuttenfeest kent geen nieuwtestamentische vervulling.

En los van het OT kent de kerk het feest van Christus' geboorte, dat waarschijnlijk pas vanaf de 4^e eeuw is gevierd, en dus ook geen vroeg-christelijke wortel heeft.

De oudtestamentische feesten gedenken de heilsfeiten van God met zijn volk Israël en houden de herinnering levend aan bv. de uittocht uit Egypte, de reis door de woestijn en het leven in het beloofde land. Ze wijzen ook al vooruit naar de komst van en vervulling door Christus. Hij is immers de echte Bevrijder, en het eeuwig leven dat Hij geeft stijgt uit boven het leven in het beloofde land Kanaän.

Het ligt dan ook voor de hand, dat de nieuwtestamentische kerk de heilsdaden van Christus gedenkt en viert: met de komst van Christus is Gods werk in Hem geconcentreerd, en vierten we Gods grote daden in Hem.

Mogen deze oudtestamentische feesten nu nog gevierd worden? Of zijn er zelfs voorschriften om dat te doen? Het is goed daarbij onderscheid te maken tussen christenen uit de Joden en 'heidenchristenen'. Christenen uit de Joden zullen oudtestamentische feesten vieren als vervuld in Christus (daarbij opgemerkt, dat het vieren van de oudtestamentische feesten geen verplichting meer is). De feesten, zoals voorgeschreven in het OT, en zoals ze die als Jood altijd gevierd hebben, krijgen door Christus hun vervulling, en je zou kunnen zeggen, een verdieping. Hun ware betekenis wordt duidelijk door wat Christus gedaan heeft.

Voor christenen uit de heidenen ligt dat anders. Zij kennen de oudtestamentische feesten slechts vanuit de bijbel (hebben die nooit gevierd). Zij beginnen om zo te zeggen bij Christus, om van daaruit te ontdekken, dat het OT naar Hem wijst en veel wat in het OT is voorgeschreven in Hem zijn vervulling vindt.

324 Pesach, Wekenfeest (Pinksterfeest) en Loofhuttenfeest.

325 J.P. Versteeg in: W. van 't Spijker, *Bij brood en beker*, pag. 34: Het Pesachfeest is niet zonder meer in het avondmaal overgegaan, het avondmaal is de vervulling van het Pesachfeest.

326 Van de Beek, *a.w.* pag. 281v laat zien, dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden in het christelijke Paasfeest. Het christelijke Paasfeest is een verchristelijkt Joods Paasfeest, waarbij het christelijke feest staat of valt met de verkondiging van de dood van Christus, maar ook met zijn opstanding. Maar al snel is het Paasfeest in de kerk losgeraakt van zijn wortels en daarmee ook van Goede Vrijdag. Daarmee werd Pasen niet de viering van het leven in de dood van Christus, maar het leven dat nieuw begon na de dood van Christus (283).

327 Werd op Pesach een eersteling als offer gebracht, op de vijftigste dag na Pesach werd een offer gebracht van de tarweoogst. Pinksteren had dan ook het karakter van een oogstfeest, en was sterk verbonden met de vestiging in het beloofde land, reden waarom er na 70 na Chr. voor de traditionele viering van het Wekenfeest geen echte plaats meer is.

328 B. Wentsel, *God en mens verzoend, dogm.3.b*, pag. 30.

329 Van de Beek, *a.w.* pag. 283 met een verwijzing naar de Pinksterpreek van Petrus.

Wat betekent dit nu voor het vieren van oudtestamentische feesten?

Omdat Christus gekomen is, moeten de oudtestamentische feesten niet meer gevierd worden alsof er nog niets gebeurd is. Christus is gekomen, en daarmee is het licht gekomen, dat de oudtestamentische bedeling in de schaduw stelt.

Van de Joods-christelijke broeders en zusters zullen sommigen de oudtestamentische feesten niet meer vieren, de meesten nog wel, waarbij dan essentieel is, dat de concentratie op Christus ligt (vb. Pesach kan niet meer gevierd worden met een lam dat geslacht wordt, omdat het Paaslam Christus voor eens en voor altijd geslacht is). In het vieren van feesten moet de vervulling door Christus centraal staan.³³⁰

Voor christenen uit de heidenen ligt ook de concentratie op Christus. Zijn heilswerk wordt herdacht en gevierd. Dat staat centraal, ook in de feesten die de kerk viert. Dan is het niet de vraag of oudtestamentische feesten gevierd mogen worden, maar duidelijk is wel, dat bij de volheid van het nieuwe leven in Christus alles wat daaraan vooraf gaat in het niet valt.³³¹

Daarbij is het goed om kennis te nemen van het OT en te leren wat over Christus gezegd wordt en wat in Hem zijn vervulling vindt. Op die manier komt Christus en de betekenis van zijn werk nog meer in het volle licht te staan (art. 25 NGB zegt: de waarheid en inhoud van de schaduwen uit het OT ligt in Christus).

Tegelijk zou het voor christenen uit de heidenen een stap terug zijn, als zij zouden menen dat slechts door het vieren van de oudtestamentische feesten de betekenis van Christus pas ten volle verstaan kan worden. Dan zouden die feesten nog steeds essentieel zijn om Christus ten volle te verstaan.

Maar nu Christus gekomen is en God zijn heilswerk in Hem concentreert is het voor de kerk voldoende als we de heilsfeiten van Christus gedenken en vieren.

20. Sabbat

Wanneer de concentratie ligt op Christus, heeft dat ook gevolgen voor de sabbat.

Het voert te ver, om hier op deze plaats een hele beschouwing te geven over de sabbat en de zondag. Daar zijn in het verleden en heden hele debatten over gevoerd. Ik volsta met te zeggen, dat met de komst van Christus ook de sabbat vervuld is, en de concentratie van het vierde gebod plaatsvindt op de zondag als dag van de opstanding van Christus.³³² Op die manier is ook hier Christus centraal komen te staan.

Hebreeën 4 zet de voorlopige rust van de sabbat tegenover de eeuwige rust die in Christus geschonken wordt.

Daarmee wordt aangegeven, dat de voorlopige tekenen in Christus werkelijkheid geworden zijn. Op die manier wordt de sabbat als het ware geïntensiveerd en uitgestrekt over het hele leven.³³³

Daarmee is ook de sabbat, net als de oudtestamentische feesten een teken, die de eigenheid van Israël bepaalt. In het NT wordt dit niet voortgezet: de wet met haar inzettingen is vervuld.

Wie dus de oudtestamentische sabbat met al zijn ge- en verboden wil blijven onderhouden, moet zich ook laten besnijden en al de andere geboden van de Thora houden. Maar wie dat doet, heeft tegelijk de vervulling door Christus ontkend. Dan val je terug in een leven, waarin uren en dagen en maanden het leven bepalen en niet Christus.³³⁴ De werkelijkheid van Christus maakt de viering van de eerste dag, de dag van de Heer, anders dan de onderhouding van de sabbat in Israël. De nieuwtestamentische gemeente is ontslagen van de wetsvoorschriften en staat in de vrijheid van Christus.³³⁵

330 Veel Joden, ook de seculiere, vieren vaak nog wel Pesach vanuit een stuk traditie. Dat kan voor (Joden)christenen een mooi aangrijpingspunt zijn, om over Christus te vertellen.

331 Reitsma, *a.w.* pag. 118: Waarom zou je bij kaarslicht leven als de zon schijnt?

332 Het heilsfeit van Christus' opstanding op de eerste dag van de week is het keerpunt in de geschiedenis van God met zijn volk. Het overstijgt Gods werk in de voltooiing van de schepping en de verlossing uit Egypte, in *Zondag HEERlijke dag*, pag. 63. In dit boek wordt een uitgebreide beschrijving gegeven van de verhouding sabbat-zondag in relatie tot het vierde gebod.

333 Van de Beek, *a.w.* pag. 301,302. Vgl. Heid. Cat. antw. 103.

334 Van de Beek, *a.w.* pag. 303 met een verwijzing naar Gal. 4:10.

335 *Zondag HEERlijke dag*, pag. 67.

In bovenstaande wordt geen oordeel uitgesproken over het zogenaamde ‘praktisch-houden’ van de sabbat.³³⁶ Daarmee bedoel ik op sabbat samenkomen, omdat er op die dag meer en betere mogelijkheden zijn om als christelijke gemeente samen te komen en anderen het evangelie te vertellen. Je vindt daar zelfs een parallel voor in Handelingen, waar de apostelen juist op sabbat velen van hun volksgenoten met het evangelie van Christus konden bereiken.

Naar analogie van wat hierboven beschreven is bij de feesten kun je zeggen: het gaat om de concentratie op Christus. Dat maakt, dat het vieren van de eerste dag van de week als dag van zijn opstanding te verkiezen is boven het vieren van de sabbat. Het past het beste bij de heilsbetekenis van Christus’ werk in het midden van de gemeente de dag van zijn opstanding te vieren.

Tegelijk mag je zeggen: in het Nieuwe Verbond is de ene dag niet meer heilig dan de andere.³³⁷ Daarom kan wie op sabbat als gemeente bijeenkomt, niet veroordeeld worden.

Doorslaggevend is, of je de heilsbetekenis van Christus kent en viert.

21. Oudtestamentische rituelen – een terugblik

In alles blijkt Christus steeds weer het beslissende punt te zijn. Geloof in Hem, bekering tot Hem verandert alles. Het maakt vrij van de wet, niet in de zin van dat alles dan geoorloofd is en het niet uitmaakt hoe je leeft, maar de Geest leert ons leven naar de wet en schrijft die in ons hart. Daarmee is de oudtestamentische wet vervuld: de ge- en verboden gelden in het NT niet meer, zoals ze voor Israël in het OT golden.

Dat is helemaal duidelijk waar het gaat om de offerdienst. Christus heeft eens en voor altijd een einde gemaakt aan de stroom van bloed.

Wanneer Christus de wet vervuld, heeft dat ook gevolgen voor de feestcyclus van het OT en de sabbat. Sinds Christus’ komst vieren we de grote daden van God in Hem. En daarmee gaan de feestdagen, inclusief de zondag, zoals de kerk die viert uit boven de feesten van het OT, zonder dat er in het NT een expliciet gebod tot vieren hiervoor gegeven wordt.

De besnijdenis blijft voor Joden bestaan, maar ook hier geldt dat de doop, als teken van het ingelijfd worden in Christus een meerwaarde heeft. Wie uit de heidenen besneden wil worden, moet beseffen dat hij daarmee Christus en zijn bloedstorting miskent, en wie uit de Joden nog steeds besneden wordt doet daarmee niet verkeerd, maar de besnijdenis heeft zijn centrale betekenis als hét teken van het verbonden worden met God verloren.

De komst van Christus betekent voor ieder die in Hem gelooft een radicale verandering. Maar voor Joden die in Hem geloven betekent het tegelijk, dat zij oude, vertrouwde patronen en rituelen anders moeten gaan zien en beleven. Daar is moed voor nodig en alleen de Geest van Christus kan mensen zover brengen.

Paulus zegt in 1 Korintiërs 5:17: Iemand die één met Christus is, is een nieuwe schepping. Het oude is voorbij, het nieuwe is gekomen.

³³⁶ De praktijk in het huidige Israël is bv. dat de sabbat (zaterdag) een vrije dag is, terwijl de zondag een gewone werkdag is. De vrije zaterdag biedt dan veel meer mogelijkheden, om als gemeente samen te komen en eventueel anderen met het evangelie te bereiken.

³³⁷ Rom. 14:5,6.

22. De betekenis van het Joodse volk voor de kerk.

De kerk kan niet zonder eigen schade aan Israël voorbij gaan. Want het is het oude bevoorrechte volk. God is met hen begonnen. Hij heeft aan haar zijn woord toevertrouwd.³³⁸ Hij laat haar ook niet weer los. Hij heeft haar niet uit het oog verloren. God heeft ook de bekering van dit volk op het oog. En dan niet zozeer als geheel, maar wel de Joden persoonlijk. Zij zijn vanouds de erfgenamen.³³⁹ Wij zijn *mede*-erfgenamen³⁴⁰, *medeburgers* en *mededeelgenoten* aan de belofte.³⁴¹ God heeft zijn beloften dat ieder die gelooft in Christus het heil ontvangt, niet laten vervallen.³⁴² Het heil is uit de Joden.³⁴³ Christus is uit de Joden, Hij stamt van hen af naar het vlees.³⁴⁴ En dit is een ‘machtig en heerlijk woord over Gods oude volk’.³⁴⁵ Jezus was dus een echte Jood. Geboren uit Maria, een joodse vrouw³⁴⁶ en een echte nakomeling van David³⁴⁷. En daarom alleen al zouden we ons voor dit volk moeten interesseren. Het is de nabije familie, de broers en zussen van Jezus. De Here Jezus is een Jood en geen Nederlander! En Joden zijn zijn naaste familieleden (in biologische zin). Die wil je toch ook graag leren kennen! We doen ons zelf in ons kerkelijk leven tekort als we dit negeren. Maar dit gezegd hebbend, is het beslissende aan Jezus niet dat Hij Jood is, maar dat Hij de Verlosser is. We belijden niet zijn ‘joodwording’, maar zijn menswording.³⁴⁸ Maar God vindt dit volk belangrijk. Gods welbehagen spreekt uit de regel: eerst de Jood en dan de andere volken.³⁴⁹ Daar zullen wij naar moeten luisteren. Petrus zegt tegen de Joden: God heeft in de eerste plaats Jezus voor u doen opstaan en tot u gezonden.³⁵⁰ In het NT blijft er dus een heilshistorische voorrangpositie van Israël.³⁵¹

God heeft dit volk niet afgeschreven en het heeft voor Hem niet afgedaan. Hij blijft in zijn verbondstrouw aan haar denken.³⁵² We mogen zeggen dat dit Joodse volk onze oudste broer is.³⁵³ De kerk staat op de schouders van Israël.³⁵⁴ Samen met de gelovige Joden delen we in de Gods heil door Christus. Maar daarom is vervreemding van deze oudste broer een verdrietige zaak. We zullen er alles aan moeten doen om de ongelovige Joden het woord van de uit hun eigen volk geboren Jezus voor te houden.³⁵⁵ Als we dit volk zouden vergeten is dat een ernstige fout van de kerk. Miskenning van de plaats van het Joodse volk is ontkenning van je eigen geestelijke ‘roots’.³⁵⁶

23. Conclusies

Uit het voorgaande willen we een aantal conclusies trekken.

1. Het Joodse volk blijft volk van Gods keuze, ook al heeft een (groot) deel zich verhardt. Wanneer God iemand roept, maakt Hij dat nooit ongedaan.³⁵⁷ Het NT blijft spreken over Israël, waarbij de heidenen niet het Joodse volk vervangen, maar eerder in het ene Israël worden opgenomen.
2. Abraham is de vader van alle gelovigen. De beloften aan Abraham gedaan hebben reikwijdte tot aan de einden van de aarde. Dat betekent dat er een lijn loopt van Abraham naar de Joden (hun natuurlijke voorvader) en naar de gelovigen. Joden-christenen en heidenchristenen worden door het geloof aan elkaar verbonden en gegeven.

338 Rom. 3:2. Daarmee is niet de vraag beantwoord of Joden en christenen ‘in ieder geval het OT gemeenschappelijk hebben’. Materieel gezien wel, maar de Joodse uitleg beheerst zo het verstaan van het OT dat Paulus zegt dat de (ongelovige) Joden het met een sluier op lezen (2 Kor. 3:14,15). Die sluier wordt weggenomen als een Jood zich bekeert (2 Kor. 3:16). Zie Van Delden, *a.w.*, pag. 52.

339 Hoek, *a.w.*, pag. 55.

340 Efez. 3:6

341 Efez. 2:19. Helaas is in de NBV dit ‘mede’ (grieks ‘sun’) weggelaten (ook in Efez. 3:6), zodat die nuance niet goed meer zichtbaar is in deze vertaling.

342 Rom. 3:3.

343 Joh. 4:22.

344 Rom. 9:5.

345 Kamphuis, *a.w.*, pag. 242.

346 Gal. 4:4.

347 Rom. 1:3.

348 Vlaardingerbroek, *a.w.*, pag. 32. Reitsma *a.w.*, pag. 89, 91.

349 Rom. 1:16.

350 Hand. 3:26.

351 Van Genderen, *a.w.*, pag. 633.

352 Van Genderen, *a.w.*, pag. 770.

353 Calvijn zegt dat de Joden de eerstgeborenen zijn van Gods huisgezin en wij (christenen zijn later geboren, *Institutie*, IV, 16, 14.

354 Hoek, *a.w.*, pag. 79, noot 164.

355 Vlaardingerbroek, *a.w.*, pag. 33.

356 H.J. Siegers, *Denk om je roots!* art. in *De Reformatie*, jrg. 78 num. 1 (5 okt 2002)

357 Rom. 11:29

3. Ook al is er sprake van eerstgeborene (Israël) en later aangenomen kinderen (heidenen), principieel zijn beiden gelijkwaardig (Efez. 2). De plaats van beiden is ook gelijkwaardig, dat wil zeggen: de heiden hoeft geen Jood te worden, en de Jood hoeft zijn afkomst niet te verloochenen. Wel geldt voor beiden: er is alleen redding door het geloof in Jezus Christus (Rom. 10:12,13).
4. Het Joodse volk heeft heilshistorisch prioriteit onder de volken, waarbij het grote wonder van het NT is, dat gelovige heidenen geen tweederangs gelovigen zijn, maar volop huisgenoten van God (Efez. 2:19). Dat betekent tegelijk, dat er sprake is van continuïteit: God houdt vast aan zijn plannen en zijn verbond, ook al verhardt een (groot) deel van Israël zich. Er blijft altijd een rest bestaan, en heel Israël zal gered worden.
Aan de andere kant betekent het NT voor de Joden discontinuïteit: de offer- en tempeldienst is vervuld, God hoeft niet vereerd te worden in Jeruzalem, maar wordt aanbeden in Geest en waarheid (Joh. 4:24).³⁵⁸
5. Juist als er heilshistorisch en principieel een eenheid is tussen de Jodenchristenen en heidenchristenen, betekent dat, dat de kerk oog moet hebben voor het (oude) volk van God. Dat oog-hebben is meer dan zending in algemene zin, maar betekent gebed om ontferming voor Gods volk, en het jaloers-maken van het Joodse volk door eigen geloof in Jezus Christus.³⁵⁹

³⁵⁸ B. Wentsel, *De openbaring, het verbond en de apriori's*, Dogmatiek deel 2, pag. 236vv.

³⁵⁹ Oog-hebben voor vloeit dan ook niet zozeer voort uit het zendingsbevel in het algemeen, maar is gebaseerd op wat Paulus laat zien in Rom. 9-11: bidden voor zijn volksgenoten en het afgunst opwekken, om zo een deel van hen te redden.

Literatuur.

- Baarlink, H., *Matteüs I*, serie Tekst en Toelichting, Kampen 1997.
- Balke, W., *Israël als teken der tijden*, in: W. van 't Spijker (e.a. red.), *Eschatologie*, Kampen 1999, pag. 545-563.
- Balke, W. *De eigenschappen van de kerk*, in: W. van 't Spijker (e.a. red.) *De Kerk. Wezen, weg en werk van de kerk naar reformatorische opvatting*, Kampen 1990, pag. 259-282.
- Bavinck, H., *Gereformeerde Dogmatiek 4^e dr.*, III, IV, Kampen 1929.
- Beek, A. van de, *De kring om de Messias. Israël als volk van de lijdende Heer*, 2^e dr., Zoetermeer 2004.
- Berkouwer, G.C., *De Wederkomst van Christus, deel II*, Kampen 1963.
- Biesma, H., *Hoe verstaan christenen de bijbelse profetie over Israël en het land?*, in: *Vrede over Israël*, jrg. 32, nr. 3 (mei 1988).
- Boer, E.A. de, (e.a.), *Zondag- HEERlijke dag*, Barneveld 2004.
- Boer, R. TH. de, *Israël niet te vergeten*, Goes 1988.
- Boersma, Tj., *De Bijbel is geen puzzelboek*, Enschede 1977.
- Boersma, Tj., *Jeruzalem vandaag*, Ermelo 1986.
- Bruggen, J. van, *Matteüs. Het evangelie voor Israël*, serie CNT, Kampen 1990.
- Bruggen, J. van, *Het evangelie van Gods zoon. Persoon en leer van Jezus volgens de vier evangeliën*, serie CNT, Kampen 1996.
- Bruggen, J. van, *Paulus. Pionier voor de Messias van Israël*, serie CNT, Kampen 2001.
- Bruggen, J. van, *Galaten. Het goed recht van de gelovige Kelten*, serie CNT, Kampen 2004.
- Bruggen, J. van, *Romeinen, Christenen tussen stad en synagoge*, serie CNT, Kampen 2006.
- Calvijn, J., *Institutie, of onderwijzing in de christelijke godsdienst* (vertaling A. Sizoo), boek IV, 4^e druk, Delft z.j.
- Campen, M. van, *Ten geleide – Hernieuwde bezinning op een oude Handreiking*, in:
- Campen, M. van, *Is Reitsma een vervangingstheoloog?*, in: *Theologia Reformata*, jaargang 50, nr. 2 (juni 2007), pag. 129-144.
- Delden, J.A. van, *Israël is Gods volk,!* Amsterdam 1985.
- Eck, J. van, *Handelingen. De wereld in het geding*, serie CNT, Kampen 2003.
- Eck, J. van, *Kolossenzen en Filemon. Weerbaarheid en recht*, serie CNT, Kampen 2007.
- Floor, L., *Jakobus. Brief van een broeder*, serie CNT, Kampen 1992.
- Genderen, J. van, *De verwachting van een duizendjarig vrederijk*, 2^e dr, Kampen 1984.
- Genderen, J. van, Velema, W.H., *Beknpte Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen 1992.
- Goijert, A.D., *De vervallen hut van David weer opgericht.*, in *Immanuël* (Nieuws en mededelingenblad van de Stichting Steun Messiasbelijdende Joden), jrg. 7 (2006), nr. 1.
- Graafland, C., *Het vaste Verbond*, Amsterdam 1978.
- Hertog, G.C. den, *Gedeelde hoop. Israël en de kerk op weg der verwachting*, Willem de Zwijgerstichting 2003.
- Hertog, G.C. den, *Jeruzalem: stad tussen volk en land. Enkele ethische overwegingen bij de Handreiking na ruim dertig jaar*, in: M. van Campen, G.C. den Hertog (red), *Israël, volk, land en staat. Terugblik en perspectief*, Zoetermeer 2005, pag. 198-224.
- Hoek, J., *Hoop op God. Eschatologische verwachting*, Zoetermeer 2004.
- Hoek, J., *Zien we heil in de geschiedenis? Het theologisch probleem van de geschiedenis in de Handreiking*, in: M. van Campen, G.C. den Hertog (red), *Israël, volk, land en staat. Terugblik en perspectief*, Zoetermeer 2005, pag. 145-197.
- de Jong, H., *Van Oud naar Nieuw. De ontwikkelingsgang van het Oude naar het Nieuwe testament*, Kampen 2002.
- Kamp, H.R. van de, *Israël in Openbaring. Een onderzoek naar de plaats van het joodse volk in het toekomstbeeld van de Openbaring aan Johannes*, Kampen 1990.
- Kamp, H.R. van de, *Openbaring, Profetie vanaf Patmos*, serie CNT, Kampen 2000.
- Kamphuis, J., *Kerk en Israël*, in: *Begrensde Ruimte*, Goes 1996, pag. 236-260.
- Klinken, G.J. van, *Opvattingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland over het Jodendom 1869-1970*, Kampen 1996.
- Maoz, B., *Vervolg en vernieuwing. Een joods-christelijke visie op het evangelie in oud en nieuw verbond*, Goes 1992.
- Maoz, B., *Beginnende van Jeruzalem. De verbreiding van het Evangelie onder het Joodse volk vandaag*, Houten 2001.
- Ohmann, H.M., *Behouden door Jezus Christus of door het volbrengen van de Tora?*, Willem de Zwijgerstichting 1991.
- Reitsma, B., *Wie is onze God? Arabische christenen, Israël en de aard van God*. Zoetermeer 2006.
- Ridderbos, H.N., *Aan de Romeinen*, serie CNT, Kampen 1959.
- Schoon, S., *Onopgeefbaar verbonden. Op weg naar vernieuwing in de verhouding tussen de kerk en het volk Israël*,

Kampen, 1998

Siegers, H.J., *We zwijgen wat over Israël*, in: *De Reformatie*, jrg. 77, nr. 48 (28 september 2002).

Siegers, H.J., *Denk om je roots!* in *De Reformatie*, jrg. 78 num. 1 (5 okt 2002).

Tukker, C.A., *Over Israël en de kerk*, in: *Bronnen bij de belijdenis. Stemmen uit de geschiedenis van het christelijk geloof, deel 2*, Utrecht 2001.

Versteeg, J.P., *Het avondmaal volgens het Nieuwe Testament*, in: W. van 't Spijker (e.a red.), *Bij brood en beker*, Goudriaan 1980, pag. 9-66.

Versteeg, J.P., *De doop volgens het Nieuwe Testament*, in: W. van 't Spijker (e.a red.), *Rondom de doopvont*, Goudriaan 1983, pag. 9-136.

Vlaardingerbroek, J., *Jezus Christus tussen Joden en Christenen*, Kampen 1989.

Wentsel, B., *De openbaring, het verbond en de apriori's*, *Dogmatiek deel 2*, Kampen 1982.

Wentsel, B., *God en mens verzoend*, *Dogmatiek deel 3b*, Kampen 1991.

Wentsel, B., *De Heilige Geest, de kerk en de laatste dingen*, *Dogmatiek deel 4b*, Kampen 1998.

Wiskerke, J.R., *Volk van Gods keuze*, Goes 1955.

Wiskerke, J.R., *Volk van Gods roeping*, Goes 1966.

Wiskerke, J.R., *Geroepen volk*, Goes 1967.

